

ÇATIŞMA VE ÇATIŞMAYA YAKLAŞIM YÖNTEMLERİNİN TEORİK ÇERÇEVESİ

* İmran DEMİR

Özet:

Bu çalışma, çatışmaya yaklaşım yöntemleri çatı kavramı altında değerlendirmeye tabi tutulan çatışmanın önlenmesi, yönetimi ve çözülmesi aşamalarında başvurulan yöntem ve metodlar hakkında genel bir bilgilendirme niteliği taşımaktadır. Bu amaçla çalışma iki ana bölümden meydana gelmektedir. Çalışmanın ilk bölümü çalışmanın ikinci bölümde irdelenecek kavram ve süreçlere zemin teşkil edecek şekilde çatışmanın tanımını, temel nedenlerini ve dinamiklerini ele almaktadır. Çalışmanın ana konusu olan ikinci bölümde ise çatışmaya yaklaşım yöntemleri ve bu yöntemlerin gerektirdiği mekanizmalar ele alınmaktadır. Çatışmanın yaşam döngüsüyle paralellik arz edecek şekilde çatışmanın önlenmesi, çatışma yönetimi ve çatışma çözümlemesinden oluşan üç temel çatışmaya yaklaşım yöntemi ve her yöntemine özgün mekanizma ve faktörler incelenmektedir.

Anahtar kelimeler: İç çatışmalar, çatışma önlenmesi, çatışma yönetimi, çatışma çözümlemesi, barış süreci,

Abstract:

This study explores conflict management and its major components comprised of conflict prevention, management and resolution along with tools and methods associated with each stage of conflict management technique. The study is composed of two parts. The first part of paper provides an overview of the concepts and processes upon which the second part of the paper is constructed. The second part, which is the main focus of this study, explores approaches and methods developed for the resolution of the conflicts. This portion of the paper, following the sequence observed in the life cycle of a conflict, discusses conflict prevention, conflict management and conflict resolution and outlines specific tools and methods employed at each stage of conflict management.

Key Words: Internal conflicts, conflict prevention, conflict management, conflict resolution, peace process

Giriş

Soğuk savaşın son bulmasıyla birlikte çeşitli nedenlerden dolayı patlak veren iç çatışmaların sayısında ciddi bir artışın gözlenmesi hem devlet adamlarını hem de akademisyenleri bu türden çatışmaların önlenmesi, kontrol altına alınması, çözümlenmesi ve kalıcı bir barışa ulaştırılması için yöntem ve yaklaşımlar geliştirme arayışına itmiştir. Bu arayışlar çatışmaların nedenleri, dinamikleri ve geçirdiği evreler hakkında daha geniş bir bilgi birikiminin oluşmasına yardımcı olduğu gibi çatışmaların değişik evrelerinde o evrenin dinamiklerine uygun yöntemlerin uygulanması gerektiği anlayışının gelişmesini sağlamıştır.

Bu çalışma, çatışmaya yaklaşım yöntemleri çatı kavramı altında değerlendirmeye tabi tutulan çatışmanın önlenmesi, yönetimi ve çözümlenmesi aşamalarında başvurulan yöntem ve metodlar hakkında genel bir bilgilendirme niteliği taşımaktadır. Bu amaçla çalışma iki ana bölümden meydana gelmektedir. Çalışmanın ilk bölümü çalışmanın ikinci bölümünde irdelenecek kavram ve süreçlere zemin teşkil edecek şekilde çatışmanın tanımını, temel nedenlerini ve dinamiklerini ele almaktadır. Çatışma burada tanımlandığı şekliyle kısıtlı kaynakların paylaşımı sürecinde paylaşım hak iddia eden taraflar arasında algısal ve tutumsal farklılıklardan kaynaklanan anlaşmazlık durumu olarak ifade edilmektedir. Etkin çatışma yönetim ve çözümleme mekanizmalarının geliştirilmesi çatışmanın nedenlerinin iyi anlaşılmasını gerektirmektedir. Çatışmayı yanlış okumak ve yanlış sebeplere bağlamak çatışmanın uyumsuzluk boyutundan şiddet boyutuna taşınmasına büyük bir etkide bulunabilir. Her iç çatışmanın kendine özgü iç içe geçmiş sebeplerden kaynaklanıyor olması bu türden çatışmaların nedenleri hakkında genellemelere gidilmesini oldukça zorlaştırmakla birlikte, bu doğrultuda çatışma literatürünün iç çatışmaları çıkış sebeplerine göre üç başlık altında topladığı siyasal, sosyo-ekonomik ve çevresel faktörlere değinilecektir.

Bununla birlikte çatışmalar karşısında geliştirilcek yöntem ve yaklaşımlarda belirleyici faktör çatışmanın geçirdiği evre olacaktır. Çalışmada, çatışmanın siklonsal yaşam döngüsü yaklaşımının öngördüğü şekliyle çatışmanın geçirdiği evreler istikrarlı barış, istikrarsız barış, açık çatışma, kriz ve savaşın da dahil olduğu şiddet içerikli çatışma olarak sıralanabilir.

Çalışmanın ana konusu olan ikinci bölümünde çatışmaya yaklaşım yöntemleri ve bu yöntemlerin gerektirdiği mekanizmalar ele alınacaktır. Çatışmanın yaşam döngüsüyle paralellik arz edecek şekilde çatışmanın önlenmesi, çatışma yönetimi ve çatışma çözümlemesinden oluşan üç temel çatışmaya yaklaşım yöntemi ve her yöntemine özgün mekanizma ve faktörler incelenmektedir. Bunlardan çatışma önlenmesi, çatışmanın şiddete dönüşme olasılığını ve/veya çatışmanın şiddete dönüşmesine engel olmak için fiziksel şiddetin başlamasından önceki aşamalar için geliştirilen yaklaşım ve yöntemleri kapsamaktadır. Çatışmanın fiziksel şiddete dönüşmesi ve silahların sorunun çözümünde bir araç olarak kullanılmaya başlanması çatışmanın önlenmesinin başarısızlıkla sonuçlandığı anlamına gelir. Bu da amacı çatışmanın hem coğrafi hem de yoğunluk açısından yayılmasına engel olmak ve çatışmayı henüz geri döndürülebilir bir aşamada iken kontrol altında tutmak olan çatışma yönetimi yöntem ve mekanizmaların uygulamaya konulması gerektiği anlamına gelmektedir. Çatışmanın çözülmesi, sonlandırılması, barışın sağlanması, barış koşullarının uygulamaya geçirilmesi ve çatışmaların bir daha nüks etmeyeceği şekilde kalıcı barışın tesis edilmesi için de barış çözümlemesi ifadesi kullanılmaktadır.

1. Çatışmanın Tanımı:

Çatışma, birazdan ayrıntılı bir şekilde ele alınacak olan çatışmayı giderici yöntemlerin doğal olarak ön koşulunu oluşturur. Bu da, bu yöntemleri gerektiren olgunun ne olduğunun açıklığa kavuşturulmasını gerektirir.¹

Kavramın tanımlanmasına literatürdeki bir çok çatışma tanımına zemin teşkil eden Galtung'un geliştirdiği çatışma modeli ile başlanabilir. Galtung'un geliştirdiği çatışma tanımına göre, çatışma olgusu bir üçgenin köşeleri gibi birbirleri ile etkileşim içinde olan tutum, davranış ve durumun oluşturduğu üç unsurdan meydana gelmektedir. Öncelikli etkileşim, durum ve bu durumun koşullandığı davranış arasındadır. Durum, elde edilmek istenen bir amaca ulaşmadaki başarısızlığın yaratmış olduğu hayal kırıklığı ve kızgınlık ile bu kızgınlığın arzulan hedefi elde etmek için tetiklediği hırslı davranışlarda meydana getirdiği değişikliğe neden olan olguyu niteler. Durum davranışa etkide bulunduğu gibi tutumu da şekillendirir.²

4

Modelin ikinci aşamasını oluşturan bu etkileşimde durum, taraflar arasında ulaşılmak istenen hedeflerdeki uyumsuzluktan kaynaklanan şüphe ve güvensizliğin oluşmasının zeminini oluşturur. Üçüncü ve dördüncü aşamalar davranışın sebep olduğu bir silsile ile başlar. Buna göre davranış, hem durumu hem de tutumu koşullandırır. Beşinci ve altıncı aşama tutumun davranış ve durum üzerine yaptığı etkilerden oluşur. Tutumun davranışlar üzerindeki etkisine herhangi bir saldırı tehdidinin savunmacı tedbirlerde artışa gidilmesi örnek olarak gösterilebilir. Aynı tutumsal koşullama, duruma yeni sorunların eklenmesine yol açarak, durumun başladığı noktadan çok farklı boyutlara taşınmasına neden olabilir.³

Bu kavramsal yaklaşım, farklı düzlemlerde yaşanabilecek çatışmaları tanımlayacak özellikte olmasına rağmen, çatışma olgusuna tamamen mücadelecı bir perspektiften yaklaştığı için çatışmanın amaç ve çıkarların bir hayli uyumlu olduğu durumlarda da

¹ Literatür taraması için bkz. Nezir Akyeşilmen, "Çatışma Yönetimi: Kavramsal Bir Analiz", **Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi**, Ed. Nezir Akyeşilmen, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 2012.

² Johan Galtung, **Transcend and Transform**, London, PlutoPress, 2004, p. 118.

³ A.g.e.

meydana gelebilecek bir olgu olduğu gerçeğini göz ardı etmekte ve dolayısıyla kapsamlı bir çatışma tanımı olmada yetersiz kalmasına sebep olmaktadır.⁴

Buna karşılık Peter Wallensteen, bir eylem, bir uyuşmazlık veya anlaşmazlık ve taraflardan oluşan üç ögeyi barındıran bir çatışma tanımına vurgu yapar. Buna göre, “çatışma, mevcut kısıtlı kaynaklar kümesini aynı anda sahiplenmek için en az iki aktörün mücadeleye girdiği toplumsal bir durum” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımdaki "mücadele" kelimesi tarafların amaçlarına ulaşmak için kullandıkları en barışçıl eylemden en aşırı eylem olan savaşı da içine alan her türlü yöntemi kapsamaktadır. Bu bağlamda anlaşmazlığın mevcut olduğu ancak eyleme dönüşmediği durumlarda söz konusu olan sadece pasif çatışmadır. Ancak anlaşmazlığın eylem ile desteklenmesi açık çatışma durumunu ifade eder.⁵

Aynı şekilde açıklığa kavuşturulması gereken bir diğer ifade "mevcut kısıtlı kaynaklar kümesi"dir. Buradaki kaynaklar kelimesi maddi değerlerle sınırlı tutulmamalıdır. Tanımdaki “kaynak” ifadesi tarafların elde etmeyi arzuladığı herhangi bir kısıtlı öge olabilir. Bu, bir toprak parçası olabileceği gibi, fikirsel bir pozisyonun üstünlüğünü sağlamayı da niteleyebilmektedir. Anlaşmazlığın oluşması gibi çözülebilirliği de pozisyondaki ve dolayısıyla yaklaşımlardaki farklılıklara neden olan kaynakların kısıtlılık derecesine bağlı olacaktır.⁶

Ancak Swanstrom ve Weissman, çatışmanın çoğu zaman davranış ve tutumlardan ziyade algılarla ve bu algıların tarafları nasıl harekete geçirdiği ile ilgili olduğunu ileri sürer. Bu yaklaşım, bir konu üzerinde farklı pozisyona sahip kişilerin farklı pozisyonlarından kaynaklanan yaklaşım farkının anlaşmazlıkla sonuçlandığı durumları niteleyen bir tanıma vurgu yapar. Tarafların üzerinde mutabık olduğu birçok ortak noktanın

⁴ Niklas L.P. Swanströmand, Mikael S. Weissmann, “Conflict, Conflict Prevention and Conflict Management and Beyond: A Conceptual Exploration”, **Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Programme**, Washington, DC and Nacka, Sweden, 2005.

⁵ Peter Wallensteen, **Understanding Conflict Resolution: War, Peace and the Global System**, London, Saga, 2002, p. 16.

⁶ Wallensteen, a.g.e.

bulunması olumsuz bir algının gölgesinde bir anlam ifade etmez. Anlaşmazlığın nedeni olan unsur ilişkinin düşmancıl bir hale dönüşmesine kolaylıkla neden olabilir. Algıların bu denli olması gerekçesiyle Swanstrom ve Weissmann, Wallensteen tarafından geliştirilen çatışma tanımını revize etmişlerdir. Buna göre çatışma "iki yada daha fazla taraf arasında herhangi bir meselede alınan algısal pozisyon farklılıklarını" niteler.⁷

Bu çerçeveden bakıldığında çatışmayı sadece şiddetin mevcut olduğu eylemsel, davranışsal veya düşmanlığın mevcut olduğu tutumsal bir çerçeveye sıkıştırmak son derece eksik ve yetersiz olacaktır. Özellikle de çatışmalara müdahalede bulunmak ve çatışmaları gidermek için geliştirilecek etkin ve sonuç verici yöntemlerin geliştirilmesi, pozisyon farklılığı olarak da adlandırılabilir konular üzerindeki anlaşmazlıkları dikkate alacak bir tanımın geliştirilmesi ile mümkün olacaktır. Dolayısıyla kapsamlı bir çatışma tanımı gerilim, yanlış anlaşılma, siyasi ve ekonomik çıkarlar, tarihsel düşmanlık durumlarını kapsayabileceği gibi kızgınlık, engelleme ve müdahale gibi öğeleri de içerebilmelidir. Böyle bir tanımlama silahlı çatışmaya dönüşmemiş çatışmaları da içine alabilecek bir kapasitede olur.⁸

6

2. İç Çatışmaların Temel Nedenleri:

Toplumsal çatışmaları etkin bir şekilde önlemek, yönetmek, dönüştürmek ve çözüme kavuşturmak için atılması gereken ilk adım çatışmanın muhtevasını anlamaktır. Çatışmanın kökünde yatan nedenler hakkında iyi bir bilgi ve anlayışa sahip olmaksızın geliştirilecek yöntem ve yaklaşımlar, asıl nedenleri anlayılmadan belirtiler üzerinden gidilerek tedavi edilmeye çalışılan bir hastalığı andıracaktır. Yanlış yöntem ve yaklaşımlarla giderilmeye çalışılan bir çatışma, semptom merkezli yüzeysel ve ilgisiz tedavi sonrası nüks etme olasılığı çok yüksek bir hastalık gibi, zaman içinde tekrar baş gösterecek geçici bir barışla sonuçlanacaktır.

⁷ Swanström and Weissmann, a.g.e., s. 8.

⁸ A.g.e., s.9.

Böyle bir anlayış, her çatışmanın kendine özgü iç dinamiklerden ve çevresel faktörlerin etkileşimi sonucu iç içe geçmiş sebeplerden kaynaklanıyor olmasını ve çözüm aşamasında bu özgün durumu dikkate almayı gerektiren bir yaklaşım içinde olmayı gerektirir. Ancak her çatışmanın kendine özgü nedenler ve koşullar içinde cereyan ettiği tezi çatışmaların nedenleri hakkında en azından teorik düzeyde genellemeler yapılamayacağı yanılığına yol açmamalıdır. Yine hastalık metaforundan hareket ederek geliştirilmesi gereken yaklaşım hastalık ve hasta arasındaki farkın göz önünde bulundurulmasıdır. Hastalıklar kişilerin ırsi ve fiziksel direncinden kaynaklı bireysel özelliklerine göre farklı etkiler göstermekle birlikte her hastalığı diğer hastalıklardan ayıran belirtileri, seyirleri ve etkileri olacaktır. Dolayısıyla her ne kadar uygulamada, her çatışmanın kontekste bağımlı, çok yönlü ve çeşitli sebepleri olduğu anlayışıyla hareket etmek gerekliyse de çatışmaların araştırma konusu olarak çalışılabilmesi, karşılaştırılabilmesi ve tespit edilen ortak özellikleri çerçevesinde çatışmaya müdahale yöntemleri geliştirilebilmesi için çatışmaların çıkış nedenlerine göre sınıflandırılması gerekmektedir.

Bu çerçeveden yaklaşıldığında, çatışma literatürü iç çatışmaları çıkış sebeplerine göre üç ana başlık altında toplamaktadır.⁹ Sebeplerine göre sıralandığında, çatışmanın nedenlerinin ilk sırasında devletin zayıf kurumsal yapısının bir sonucu olarak elitler arasındaki güç mücadelesi, siyasi dışlanma, sosyal dokudaki tahribat, yolsuzluk ve kimlik çatışmalarını da içine alan siyasi ve kurumsal faktörler gösterilmektedir. İkinci grup faktörler arasında, devletin kurumsal yapısından kaynaklanan zaafiyetin bir sonucu olarak da düşünülebilecek olan, eşitsizliğe, dışlanmışlık ve marjinalleşmeye, yoksulluk ve toplumsal ahenteki tahribata neden olan sosyo ekonomik faktörler bulunmaktadır. Üçüncü sırada kaynakların adaletsiz dağılımı ve doğal kaynaklardaki azalmadan

⁹ Dan Smith, "Trends and Causes of Armed Conflict", **Berghof Handbook for Conflict Transformation**, Berghof Research Centre for Constructive Conflict Management, Berlin, 2004, pp. 111-127. Will H. Moore, Keith Jagers, "Deprivation, Mobilization, and the State: A Synthetic Model of Rebellion", *Journal of Developing Societies*, Vol. 6, No. 1, 1990, pp. 17-36.

kaynaklanan çevresel baskıların neden olduğu çevresel ve kaynakstal faktörler yer almaktadır.

2.2.1. Siyasal ve Kurumsal Faktörler:

Çatışmanın temelinde devletin kurumsal zayıflığının olduğunu ileri süren yaklaşımlara göre kurumsallaşma sorunu yaşayan devletlerin yaşadığı sorunların başında otorite eksikliği ve devletin meşruiyetinin sağlanamaması gelmektedir. Kurumsallaşmamış devletlerde hukukun üstünlüğü, eşitlik, adalet, istikrar ve devamlılıktan söz etmek oldukça güçtür. Bu tür devletler, eğer devlet olgusundan bahsetmek mümkünse, yasal ve idari mekanizmalarda vatandaşlar arasında ayırım gözetmeksizin objektif işleyişten ziyade, otoritenin kişiselleştiği ve buna bağlı keyfi uygulamaların ön plana çıktığı bir görüntü sergiler. Bu türden devletlerde toplumsal sözleşme olgusu herhangi bir anlam ifade etmemekte, devlet ile toplum arasında karşılıklı sorumluluk esasına dayalı bir ilişkidenden bahsetmek anlamsız kalmaktadır.

8

Devletin kurumsal zayıflığının en önemli sonuçlarından bir tanesi, devletin otoriteyi elinde bulunduran kesimlerin çıkarlarına hizmet edecek bir yapıya dönüştürülmesidir. Kaynakların adaletsiz dağılımı, paylaşımın dışında tutulan kesimlerin kontrolü ele geçirmek ve kendi amaçları doğrultusunda yeniden dağılımını düzenlemek için mücadeleye teşvik eder. Devletin meşruiyetinin sorgulandığı ya da bu meşruiyetin devletin kontrolünü elinde bulunduran grupların meşruluğu ile eşdeğer tutulduğu siyasal yapılarda, kontrolü ele geçirmek isteyen gruplar hem kontrolü ele geçirmeyi rasyonalize etmek hem de siyasal desteğine ihtiyaç duyulan toplum kesimlerini mobilize etmek için karşıt meşruiyet hareketleri geliştirirler.¹⁰

¹⁰ Kurt Schock, "A Conjunctural Model of Political Conflict: The Impact of Political Opportunities on the Relationship between Economic Inequality and Violent Political Conflict", **Journal of Conflict Resolution**, Vol. 40, No. 1, 1996, pp. 98-133; Doug McAdam, John D. McCarthy, Mayer N. Zald, "Introduction: Opportunities, Mobilizing Structures, and Framing Processes – Toward A Synthetic Comparative Perspective on Social Movements", **Comparative Perspectives on Social Movements: Political Opportunities Mobilizing structures and Cultural Framings**, Eds. Doug McAdam, John D. McCarthy, Mayer N. Zald, Cambridge, UK, Cambridge University Press, 1996; Edwards D. Mansfield, Jack Snyder, "Democratic Transitions, Institutional Strength and War", **International Organization**, Vol.

Devletin kurumsal zayıflığının neden olduğu çatışma sebeplerinden bir tanesi de kimlik eksenli çatışmaların olağan oluşudur. Çatışmanın devletin zayıflığından kaynaklandığını ileri süren argümanlara göre, kurumsal zayıflığın mevcut olduğu devletler farklı gurpların istek ve ihtiyaçlarına ve siyasal katılım taleplerine barışçıl yöntemlerle cevap vermekte yetersiz kalmakta, bunun yerine azınlık sayılabilecek grupların temel hak ve özgürlüklerine kısıtlama getirerek çatışmaya zemin hazırlamaktadır. Azınlıkların varlığının toptan inkarı, azınlık kimliklerine tahammülsüzlük, yaygın ve sistematik ayrımcılık ve kendilerini ilgilendiren konularda karar mekanizmalarının dışında tutulma veya politik sürece katılımlarının engellenmesi devletin kurumsal yapısının zayıflığının ve kendisine güvensizliğinin bir göstergesi olarak görülebileceği gibi bu kimlik taşıyıcıları üzerinde güçlü bir mobilizasyon etkisi oluşturur.

Bu yaklaşıma göre etnik, dinsel veya kültürel nedenler doğal çatışma sebebi olmamakla birlikte araçsal olarak kullanıldığında ve harekete geçirildiğinde birleştirici, algıları dönüştüren ve bireyleri birlikte hareket etmeye teşvik eden özelliklerinden dolayı çatışma dinamiklerini harekete geçirme noktasında büyük bir etkiye sahip oldukları kabul edilmektedir.

2.2.2. Sosyo-Ekonomik Faktörler:

Kimlik eksenli çatışmalarda olduğu gibi sosyo ekonomik faktörlerin ön plana çıktığı çatışmalarda, çatışmaya neden olan eşitsizliğin kendisinden ziyade eşitsizliğin karşılaştırma yoluyla neden olduğu göreceli mahrum edilmişlik hissidir.¹¹ Buna göre çatışmaya neden olan salt/mutlak yoksulluk veya eşitsizliğin kendisi değil karşılaştırmalı yoksulluk ve eşitsizliktir. Göreceli mahrum edilmişlik olgusunun temelinde karşılaştırma yoluyla objektif olarak anlamlandırılmayan mahrumiyet ve mağduriyet duygusu yatar. Bu olgunun mevcut olduğu durumlarda bir grubun kendisini, kendisine göre daha iyi

56, No. 2, 1996, pp. 297-337.

¹¹ Amartya Sen, "Violence, Identity and Poverty", *Journal of Peace Research*, Vol. 45, 2008, pp. 5-15.

şartlara sahip bir grupla karşılaştırması sonucu aradaki farklılığı objektif koşullarla açıklayamamasından kaynaklı sebepsiz yere ya da kimlik özelliklerinden/niteliklerinden dolayı haksızlığa uğramışlık duygusu ve bu duygunun sebep olduğu kin ve nefret söz konusudur.¹²

Araştırmalar, etnik, dinsel ve kültürel kimliklerle örtüşen eşitsizliklerin çatışma olasılığını artırdığına işaret etmektedir. Çoğu kez eşitsizlik, dışlanma ve marjinalizasyon birbiri ile etkileşim içinde yabancılaşmayı hızlandırmakta ve düzene karşı düşmanlık ve nefreti körükleyerek şiddetli çatışmaların yaşanmasına yol açacak grup mobilizasyonunu hızlandırmaktadır.¹³

2.2.3. Çevresel ve Kaynaksal Faktörler:

Araştırmalar ekonomik değeri yüksek doğal kaynaklar ve çatışmalar arasında güçlü bir bağ olduğunu göstermektedir. Buna göre politik ve sosyal boyuta sahip bir çok çatışmanın geri planında kaynakların kullanımı ve bu kaynaklardan elde edilen kazancın paylaşımında meydana gelen anlaşmazlıklar bulunmaktadır. Kimlik ve doğal kaynakların kullanımının örtüştüğü durumlarda çatışma kaçınılmaz bir hal aldığı gibi bu türden çatışmaları çözüme kavuşturmak oldukça güçleşmektedir. Çevresel faktörlerin çatışmaya neden olduğu mekanizmalardan diğer bir tanesinin de doğal kaynakların kısıtlılığının ve azalmasının neden olduğu ekonomik ve toplumsal baskılardır. Bu yaklaşıma göre doğal veya insan kaynaklı daralmalar insanlar arasında kaynaklara ulaşmada rekabeti artırmakta ve kaynakların nasıl paylaşılacağı konusunda çatışmalara neden olabilmektedir.¹⁴

3. Çatışmanın Dinamiği: Çatışmanın Yaşam Döngüsü ve Geçirdiği Aşamalar:

¹² Ted Gurr, *Why Men Rebel?* Princeton, NJ, New Jersey Press, 1970; Edward N. Muller, "Income Inequality, Regime Repressiveness, and Political Violence", *American Sociological Review*, Vol. 50, No. 1, 1985, pp. 47-61.

¹³ Paul Collier and Anke Hoeffler, *Greed and Grievance in Civil War*, Washington, DC, World Bank, 2000.

¹⁴ Thomas F. Homer-Dixon, "Environmental Scarcities and Violent Conflict: Evidence from Cases", *International Security*, Vol. 19, No. 1, 1994, pp. 5-40.

Çatışma durağan ve tek düze olmaktan ziyade dinamik bir yapıdan meydana gelen bir süreci niteler. Swanström ve Weissmann, çatışmaya karşı geliştirilecek yaklaşım yöntemlerinin çatışmanın dinamiğinden bağımsız düşünülmemeyeceğini ileri sürmektedirler. Çatışmaları önlemek, yönetmek ve çözüme kavuşturmak için geliştirilecek yaklaşımlar ve hangi aşamalarda ne türden yöntemlere ihtiyaç duyulacağı çatışma sürecinin nasıl geliştiğine ve değişik safhalarının iyi anlaşılmasına bağlı olacaktır. Bu açıdan, çatışmaya yaklaşım yöntemlerini açıklığa kavuşturmadan önce çatışmanın nasıl bir dinamiğe sahip olduğuna ve hangi evrelerden geçtiğine bakmak gerekir.¹⁵

Çatışma sürecini çeşitli evrelere ayırırken en çok kabul gören yaklaşım çatışmanın bir yaşam döngüsüne sahip olduğunu belirten siklonsal (cyclical) yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre çatışma tırmanışa geçme ve alçalma/hız kaybetme olmak üzere iki safhadan oluşan, yoğunluğuna göre 5 evre/aşamadan geçen ve en tepe noktasına ulaştıktan sonra tekrar aşama aşama hız kaybederek barışın yeniden tesis edildiği çan eğrisi görünümündeki bir döngüye sahip olduğu düşünülmektedir. Çatışmanın tırmanma aşamasında geçirdiği evreler şöyle sıralanabilir: istikrarlı/kalıcı barış, istikrarsız barış, kriz, açık çatışma ve savaş. Bu evreler çatışma hız kesme safhasına geçtiğinde tersine bir seyir izlerler.

İstikrarlı barış, eğer varsa gerilimin çok düşük olduğu, taraflar arasındaki iletişim kanallarının açık ve farklı düzlemlerde ve boyutlarda işbirliklerinin mevcut olduğu bir ilişkiyi tanımlar. Taraflar arasındaki ilişkinin negatif barış olarak da tanımlanabileceği istikrarsız barış aşamasına ulaştığı durumlarda taraflar arasındaki anlaşmazlık henüz açık bir çatışmaya dönüşmemekle birlikte barışın devamlılığının risk altında olduğu gözlemlenir.

¹⁵ Swanström and Weissmann, a.g.e.

Açık çatışma, bıçakların bilenmesi aşaması olarak da nitelenebilecek olan, uzlaşmazlıkların fiziksel şiddet öğeleri içermemekle birlikte çatışma olarak tanımlandığı, taraflar arasındaki fay hatlarının keskinleştiği, diyalog kanallarının tıkanmaya başladığı ve tarafların karşılıklı alternatif tedbirler geliştirmeye başladığı aşamayı tanımlar.

Çatışmanın krize dönüşmesiyle çatışma henüz topyekün silahlı bir mücadeleye dönüşmemiş olmakla birlikte silahlı çatışmanın alternatif bir çözüm yöntemi olarak kullanılma olasılığının arttığı ve hatta yer yer çatışmaların gözlenebildiği bir döneme girilir.

Çatışmanın en son aşamasını, tarafların sorunun kaynağı olan uyuşmazlıklarını, uzlaşma yerine isteklerini sağlayacakları üstünlük neticesinde kabul ettirmek için giriştikleri topyekün silahlı mücadelelerin ve şiddetli çatışmaların yaşandığı, silahlı çatışma ve savaş aşaması oluşturur. Ancak dikkat edilmesi gereken en önemli husus bu yaklaşımın teorik olduğunun unutulmaması ve gerçek yaşamda ise bambaşka bir dizilimin söz konusu olabileceğidir. Başka şekilde ifade etmek gerekirse, özelde incelendiğinde farklı çatışmaların farklı modeller sergilemesine şaşırılmamalıdır.

4. Çatışmaya Yaklaşım Yöntemleri:

Bu bölümün temel amacı, bir önceki bölümde geliştirilen çatışmanın tanımı, nedenleri ve geçirdiği evreler ışığında, çatışmalara yaklaşım ve müdahale yöntemlerinin ne olduğunu, ne tür farklılıklar gösterdiklerini ve ne türden yaklaşım ve mekanizmalar gerektirdiklerini incelemektir.

Hepsine birden çatışmaya yaklaşım yöntemleri çatı kavramının kullanıldığı bu yöntemlerin ayrıntılı bir analizine geçmeden önce, bu kavramların tanımlanmasında genel bir uzlaşıdan yoksun olduğunu, aynı terimlerin farklı süreçleri veya farklı terimlerin aynı süreçleri tanımlamasından kaynaklanan bir kavram karmaşası yaşandığını belirtmek gerekir. Örneklemek gerekirse, bir akademisyenin çatışma çözümlemesi

olarak tanımladığı bir süreç başka bir akademisyen tarafından barışın inşası olarak adlandırılabilir. Yine aynı şekilde çatışmanın önlenmesi olarak tanımlanan ve çatışmanın fiziksel şiddete dönüşmeden önce fiziksel şiddete dönüşme riskini azaltmak için kullanılan kavram başka bir akademisyen tarafından çatışmanın silahlı çatışmaya dönüştükten sonraki aşamalarını ve çatışmayı kontrol altına almak için geliştirilen yöntemleri de içine alacak şekilde daha geniş kapsamlı bir anlayışla kullanılabilir. Başka bir uzman çatışmanın şiddet içermeyen ve şiddete dönüşen evrelerine yönelik geliştirilen yöntemlerin her ikisini birden çatışma yönetimi olarak tanımlayabilmektedir.¹⁶

Bu çalışmada literatürden kaynaklanan kavram kargaşasının önüne geçmek için çatışmanın çeşitli evreleri olduğu anlayışından hareketle, her evre için sonuç verecek yöntemlerin farklılıklar göstereceği ve dolayısıyla çatışmaya yaklaşım yöntemlerinin de çatışmanın evrelerine uygun olarak spesifikleştirilmesi gerektiği fikriyle hareket edilmektedir. Bu anlamda çatışmanın fiziksel şiddete dönüşmeden önceki aşamaları için geliştirilen yöntemlere çatışma önlenmesi, çatışmanın şiddete dönüşmesi ile çatışmayı kontrol altında tutmak için geliştirilen yöntemlere çatışma yönetimi, çatışmanın çözüme kavuşturulması için geliştirilen yöntemlere çatışma çözümlemesi ifadeleri kullanılmaktadır.

Burada ele alındığı haliyle çatışma önlenmesi, çatışma potansiyeline sahip farklı gruplar arasında çatışmaların önlenmesi, azaltılması ve bunların yönetilmesi için kullanılan yöntem ve mekanizmaları tanımlar. Çatışma önleyici yöntem, kavramın ifadesinden de anlaşılacağı üzere, çatışmaların daha pasif düzeyde iken açık ve şiddet içeren bir hal almalarına engel olmak için kullanılan tüm yöntem ve araçları kapsamaktadır.

¹⁶ A.g.e.

Diğer taraftan çatışma yönetimi, temel amacı çatışmanın bir çözüme kavuşturulması olmamakla birlikte, önlenemeyen çatışmaların sınırlandırılmasını ve yayılmasını önlemek için geliştirilen çaba ve yöntemleri kapsar. Çatışmanın çözüme kavuşturulması için geliştirilen araç ve yöntemler, çatışma çözümlemesinin konusunu oluşturur. Çatışma çözümlemesi burada ele alındığı şekliyle barış yapmak, çatışmanın dönüştürülmesi ve barışın inşası ve son olarak kalıcı barışın sağlanması olmak üzere üç farklı aşamadan oluşmaktadır.

Bu kavramların daha ayrıntılı bir incelemesine geçmeden önce göz önünde bulundurulması gereken başka bir husus bu kavramların teorik olarak birbirinden farklı ve birbirini takip eden süreçlermiş gibi sunulmasına rağmen uygulamada böyle bir ayrıma gitmenin pek de doğru olmadığı gibi gerçekçi de olmadığıdır. Bunun yanısıra burada dikkate alınması gerektiği düşünülen kavramların genel bir taslak olma özelliğinde olup yaşanan veya yaşanma potansiyeline sahip her çatışma ülkeye ve çatışmanın kendi özgü koşullarına göre farklılıklar göstereceği unutulmamalıdır. Bu şu anlama gelmektedir; silahlı çatışmalardan mağdur olmuş ve samimi bir çözüm arayışı içinde olan her ülke ve/veya ülkedeki çatışmanın tarafları kendi kalıcı barışını kendilerine özgü koşulları dikkate alarak inşa etmeye çalışmalıdır. Bu özgünlükler dikkate alınmaksızın üretildiği sanılan barışın çökmesi durumunda başarısızlığın nedenlerini ararken cevap verilmesi gereken husus sağlanması gereken barışın gereklerine göre mi yoksa tarafların isteklerine göre farklılıklar gösteren barışa göre mi hareket edildiğidir.

4.1 Çatışma Önlenmesi:

Çatışma önlenmesi çatışmaların şiddete dönüşmesine engel olmak, şiddet olasılığını azaltmak ve/veya şiddet içerikli çatışma sonrası dönemde çatışmanın yeniden yaşanmasına engel olmak için geliştirilen yaklaşım, yöntem ve mekanizmaların tümüne verilen genel adı ifade etmektedir. Adından da anlaşılacağı üzere çatışmanın önlenmesi, daha çatışma ortaya çıkmadan barış ve sükunetin hakim olduğu veya en kötü ihtimalle pürüzlerin baş gösterdiği evrelerde uygulanmaya konulması ile başarılı sonuçlar verir.

Çatışma önleyici yaklaşımlar ve mekanizmalar direk/operasyonel ve yapısal önlemler olarak iki gruba ayrılır.¹⁷ Yapısal önlemler adındanda anlaşılacağı üzere şiddet içerikli çatışmalara mahal verecek yapıları dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Yapısal tedbirler genel itibariyle sosyo-ekonomik koşulların, siyasi ve kurumsal faktörlerin dönüştürülmesini gerektiren uzun vadeli müdahaleleri öngörmektedir. Amaç, henüz oldukça düşük yoğunluktaki çatışma ve uzlaşmazlıklara sebebiyet verebilecek potansiyeldeki yasal, kurumsal ve sosyo-ekonomik yapıların revize edilmesi ile çatışmaların önlenmesini sağlamaktır. Taraflar arasında herhangi bir husumetin ve güvensizliğin olmayışı bu tedbirlerin ciddi bir muhalefetle karşılaşılardan taraflara benimsetilmesini ve uygulamaya konulmasını kolaylaştırırken, elde edilecek kapsamlı ve kapsayıcı kurumsal ve toplumlararası algısal dönüşümlerle çatışmaya sebebiyet verecek nedenler ve dolayısıyla çatışma riski önemli ölçüde azalmaktadır.

Ancak çatışma ihtimalinin belirginleştiği ve barışın istikrarsızlaştığı durumlarda yapısal tedbirle başarı elde etme şansı azalmakta ve daha kısa vadeli ve hızlı sonuç alıcı önlemlerin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Lund, anlaşmazlıkların giderek su yüzüne çıktığı ve çatışmanın göreceli olarak giderek sertleştiği durumlarda kullanılacak yöntemlerin amacının daha çok direk önleme ve kontrol altına alma ve tarafların tutumunda sertleşmenin önüne geçme olduğunu ileri sürmektedir.¹⁸ Bu tür durumlarda çalıştayların düzenlenmesi, diyalog yöntemi ve karşılıklı güvenin yeniden sağlanmasına yardımcı olacak yöntemlerin geliştirilmesine ihtiyaç duyulacaktır.

4.1.1 Çatışma Önleyici Mekanizmalar:

a. Erken Uyarı ve Erken Müdahale Sistemleri

¹⁷ Michael S. Lund, "Conflict Prevention: Theory in Pursuit of Policy and Practice", **The SAGE Handbook of Conflict Resolution**, Ed. Jacob Bercovitch, Victor Kremenyuk, and I. William Zartman, London, SAGE, 2009, pp. 287-308.

¹⁸ A.g.e.

Çatışmaların önlenmesi şiddete dönüşme olasılığına sahip olan çatışmalarda gerilimi arttırıcı mekanizma ve göstergelerin yakından izlenmesini gerektirir.¹⁹ Erken uyarı mekanizmaları genellikle çatışmalar henüz pasif aşamada iken uygun zamanlama ve önleyici tedbirler geliştirmek suretiyle çatışmaların kontrol altına alınmasını amaçlayan yaklaşımları kapsamaktadır. Bu bağlamda düşünüldüğünde erken uyarı sistemleri veri toplanmasını, değerlendirilmesini ve risk analizini içeren ve ilgili makamları zamanında harekete geçirecek mekanizmaların geliştirilmesini ön görmektedir.

b. Önleyici Diplomasi:

Bu kavram her ne kadar soğuk savaş döneminde, doğu ve batı bloğu ülkeleri arasındaki gerilimin çatışmaya dönüşmesine engel olmak adına geliştirilen diplomatik mekanizmalar için kullanılıyor olmakla birlikte soğuk savaş sonrası artan toplumlararası gerilimleri azaltmak için de uygulama alanı bulmuştur.²⁰

Önleyici diplomasi, ekonomik, sosyal, politik veya başka nedenlerden kaynaklanan anlaşmazlıklar sonucu, istikrar ve barışın tehlikeye girdiği durumlarda şiddet ve silaha başvurulmasına veya kullanılmasına engel olmak ve bunun yerine sorunun siyasi zeminde çözümüne yardımcı olmak için geliştirilen tedbirleri içermektedir. Bu tür girişimler, kavramın kendisinden de anlaşılacağı gibi, ekonomik veya askeri araçların kullanılmasından ziyade diplomatik araçların kullanımını öngörmekte ve çatışmanın silahlanma riski taşıdığı ancak silahlı çatışmaların henüz yaşanmadığı aşamalarda uygulama bulmaktadır. Bu şekliyle, önleyici diplomasi, herhangi bir zorlamaya gitmeden tarafları kendi rıza ve arzuları ile sorunlarını çatışmaya dönüştürmeden

¹⁹ David Nyheim, **Preventing Violence, War and State Collapse: The Future of Conflict Early Warning and Response**, Paris, Organisation for Economic Cooperation and Development, Paris, 2009; Pearson Peace Keeping Center, "Early Warning and Early Response Handbook", **Conflict Prevention and Post-Conflict Reconstruction Network**, 2009.

²⁰ William Zartman, "Preventing Deadly Conflict", **Security Dialogue**, Vol. 32, No. 2, 2001, pp. 137-154.

müzakere etmeye ve barışçıl çözümler bulmaya ikna etme ve bu doğrultuda gösterdikleri çabaları destekleme amacı taşır.

c. Barış Diyalogu:

Diyalog, barış yapmanın en kritik aracıdır. Tarafların birbirileri ile iletişim içinde olmadığı bir barıştan veya barış sürecinden bahsetmek söz konusu değildir. Dolayısıyla herhangi bir anlaşmazlıkta öncelikle yapılması gereken tarafların birbiri ile konuşması, birbirlerini tanıması, birbirlerine karşı güven duymaya başlaması ve ilişkilerini dönüştürmeye istekli olması gerekir.²¹ Diyalog, toplumun çeşitli kesimlerini ve siyasi aktörleri içine alan, karşılıklı bir anlayışın geliştirilmesini hedefleyen, süreç merkezli bir araç olma özelliği taşır. Bu bakımdan, bu aracın arabuluculuk ve pazarlıkla karıştırılmaması gerekir. Aslına bakılırsa, sürecin işlemesine olumsuz etkide bulunabileceği olasılığına karşın anlaşmazlığın kökenindeki sorunlar mümkün olduğu kadar gündeme getirilmemeli ve ileriki aşamalara bırakılmalıdır. Diyalogun geliştirilmesi ve sürecin işlemesi tarafların bir araya gelme arzusu içinde olmalarını gerektirdiği gibi tarafların herhangi bir önyargı ve kısıtlama olmaksızın kendilerini ifade etmeleri, kaygılarını dile getirmeleri, insanca ve eşit muamele görmelerini gerektirir ve en önemlisi de karşılıklı empatiye ihtiyaç duyar. Bunların yanında tarafların birbirlerinin farklılıklarını kabul etmesi, değişim ve dönüşüme açık olması diyalogun başarısını etkileyecek diğer faktörler arasında sayılabilir.²²

4.2. Çatışma Yönetimi (Conflict Management)

Hemen başında belirtmek gerekirse, en azından teorik düzeyde, kullanım açısından sorun yaratan ve bir bakıma kavram kargaşasına neden olan çatışmaya müdahale yöntemlerinden bir tanesi de çatışma yönetiminin tanımı ve buna bağlı olarak çatışmanın hangi evresinde kullanılması gerektiği üzerindeki uzlaşmazlıktır. Fred Tanner çatışma

²¹ Betty Pruitt, Philip Thomas, **Democratic Dialogue: A Handbook for Practitioners**, Washington, DC, General Secretariat of the Organization of American States, 2007.

²² Natalia Mirimanova, **Mediation and Dialogue: Official and Unofficial Strands, Case Study: Lessons from South Caucasus**, London, Initiative for Peacebuilding Cluster, International Alert, 2009.

yönetimini, çatışmanın sınırlandırılması, etkilerinin hafifletilmesi veya kontrol altına alınması olarak tanımlamaktadır.²³ Bu haliyle çatışma yönetimi, çatışmanın tırmanmasına engel olmak amacıyla tarafların pozisyonlarından ödün vermeksizin veya aralarındaki anlaşmazlığı kavuşturma iddiası olmadan izledikleri kontrollü çatışmayı niteler.

Diğer taraftan bazı uzmanlar çatışma yönetimi ve çatışma önlenmesi arasındaki farkın sadece teorik olduğunu ileri sürmekte ve uygulamada bu türden sınıflandırmalara gitmenin anlamsız olduğu görüşündedirler. Bu görüşün bir ifadesi olarak, çatışma önlenmesi çatışmanın şiddete dönüşmesine engel olmak için anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmak, kontrol altında tutmak ve yönetmek için geliştirilen tüm çaba ve mekanizmaları kapsamaktadır. Bu teorik yaklaşımı desteklemek için çatışma yönetimi ve çatışma önlenmesi için kullanılan yöntem ve mekanizmalar arasındaki benzerlikler gösterilmektedir.²⁴

Her ne kadar Wallensteen ve Swanstrom, çatışma yönetiminin, çatışmanın riskli hale gelmesini engellemeyi ve nispeten taraflar arasında güven unsurunu oluşturmaya yarayacak tedbirleri içerdiği görüşünde olsalar da, "yönetim" ifadesinden de anlaşılacağı üzere çatışmanın açık çatışmaya dönüşmesinden sonraki temel amacın çatışmayı önlemek değil kontrolden çıkmasına ve önünün alınamayacağı boyutlara ulaşmasına engel olmanın olduğu görüşündedirler.²⁵

Ancak çatışma yönetiminin çatışma önlenmesinden farklı tutulması gerektiğini savunan yaklaşım, zamanlama noktasında anlaşmazlığa düşmekte ve çatışma yönetiminin çatışmanın arifesinde çatışmanın şiddete dönüşmesine engel olmak için geliştirilen yöntem ve mekanizmaları da kapsadığı konusunu tartışmaktadır. Wallensteen'in geliştirdiği yaklaşım, çatışma yönetimini çatışmanın şiddete dönüştükten sonraki

²³ Swanström and Weissmann, a.g.e.

²⁴ Zartman, a.g.e.

²⁵ Swanstrom and Weismann, a.g.e.

aşamalara uygulanan yöntemlerle sınırlarken²⁶, Swanstrom, Weismann ve arkadaşları çatışmanın tanımsal olarak silahlı çatışmayı gerektirmediğini dolayısıyla çatışma yönetiminin uygulamaya konulmasının silahlı çatışmaları gerektirmediği fikrindedirler.

Bu teorik tartışmalardan çatışma önlenmesinin ve çatışma yönetiminin temelde teorik farklılıklar ihtiva eden kavramlar olmakla birlikte birbirlerini tamamlayan yaklaşımlar olduğu sonucu çıkmaktadır. İki yöntem arasındaki temel farklılık zamanlamadan olduğu kadar elde edilmek istenen amaçtan da kaynaklanmaktadır. Çatışma önlenmesinin asıl amacı olası çatışmaları halen uyuşmazlığa dönüşmeden veya uzlaşmazlık aşamasında iken önlemeyi hedefleyen tedbirleri gerektirirken, çatışma yönetimine ihtiyaç duyulması çatışma önlenmesinin başarısızlıkla sonuçlandığına işaret etmekte ve yeni amacın çatışmanın silahlı veya silahsız tırmanışına ve kontrolden çıkmasına engel olmak için kontrol altına alınmasını belirtmekte ve mümkünse çatışmanın seyrini etkilemeyi amaçlayan yöntem ve yaklaşımları gerekli kılmaktadır. Bu açıdan çatışma yöntemi çatışmanın kriz, açık çatışma ve şiddet içerikli çatışma evrelerini, çatışmaların kontrolden çıkıp başka aktörleri içine çekmesini, başka alanlara yayılmasına ve/veya silahlı çatışmalar esnasında kullanılan şiddetin sınırlandırmasını sağlamak amacıyla uygulanan yöntem ve yaklaşımları kapsamaktadır.

4.3. Çatışma Çözümü:

Çatışmanın önlenmesi ve çatışmanın yönetilmesi çerçevesinde yaşanan kavram kargaşasının bir benzeri çatışma yönetimi ve çatışma çözümü arasında yaşanmaktadır. Bazı uzmanlar çatışma yönetiminin çatışmanın çözümlenmesine yardımcı olacak tedbirleri de içine alacak şekilde tanımlama eğiliminde iken, çatışmalara sağlıklı çözüm ve yaklaşım geliştirilmesi gerektiğini savunan görüş bu iki yöntemin

²⁶ Wallensteen, a.g.e.

farklı süreçleri ve yöntemleri öngördüğünü ve dolayısıyla hem uygulama hem de teori de bu iki yaklaşım arasındaki farklılığa özen gösterilmesi gerektiğini ifade ederler.²⁷

Bu bakış açısı, çatışma yönetiminin çatışmanın çözümüne büyük katkıda bulunacağı ve çözümü için bir zemin oluşturacağı görüşünü benimsenmekle birlikte nihai hedef olan çatışmanın çözümü ve barışın tesisinin, taraflar arasında anlaşmazlığa neden olan temel sorunlara müdahale ederek tarafların tutumunda değişiklik meydana getirmek gibi daha köklü ve iddialı yaklaşımlar gerektirdiği görüşündedir.²⁸

Çatışma çözümü, Wallensteen'in geliştirdiği şekliyle, silahlı çatışma içinde bulunan tarafların uyuşmazlıkları ile birlikte barışçıl bir şekilde yaşamak ve/veya bu uyuşmazlıklarını barışçıl yollarla çözmek için gönüllülük içinde anlaşma kararlılığında oldukları ve bunun sonucu olarak birbirlerine karşı silah kullanmaya son verdikleri bir sosyal durumu niteler.²⁹

20

Bu tanımın ayrıntılı bir değerlendirmesini yapmadan ve çatışma çözümlemesinin unsurlarını incelemeye geçmeden önce açıklamaya kavuşturulması gereken çok önemli bir husus da çatışma çözümlemesinin barış ile eşdeğer tutulup tutulamayacağıdır. Wallensteen, birbirleri ile örtüşmekle birlikte çatışma çözümünün barış ile aynı anlama gelmediğini görüşündedir.³⁰ Barışın iki farklı tanımı bulunduğunu dile getiren Wallensteen, çatışma çözümlemesinin barışın bu iki farklı anlamı arasındaki bir köprü gibi düşünülmesi gerektiğini düşünmektedir. Eger barıştan kastedilen yürütülen mücadelenin kazanılmasında silahların kullanılmasına ve savaşa son vermek ise çatışma çözümlemesi bundan daha fazlasını gerektirmektedir. Savaşın son bulması tarafların barıştığı anlamına gelmez ve yukarıda ifade edilen anlamından anlaşılacağı üzere çatışma çözümü birlikte yaşamayı ve uzlaşmazlıkları barışçıl yollarla çözümlenmeyi

²⁷ Luc Reyckler, Langer Arnim, "Researching Peace Building Architecture", **Cahiers Internationales Betrekkingen En Vredesonderzoek**, Vol. 75, No. 24, 2006.

²⁸ Wallensteen, a.g.e.

²⁹ A.g.e.

³⁰ A.g.e

gerektirmektedir. Diğer taraftan barıştan kasıt işbirliği, adalet, ve entegrasyon ise, kapsamı ve derinliği sınırlı bir barış anlaşması ile elde edilen bir çatışma çözümlemesi taraflar arasındaki farklılıkları belirginleştirecek şekilde aralarına set çekerek işbirliğinin ve entegrasyonun gerçekleşmesine tamamen son verebilir. Buna karşılık, Wallensteen, çatışma çözümlemesinin ne anlama geldiğine ve kapsamına tarafların karar vereceğini ve bu kararın nasıl bir gelecek arzuldıkları ışığında şekilleneceğini vurgulamaktadır.

Burada geliştirilen yaklaşım, çatışma çözümlemesinin, barışın yapılması, barışın inşası ve barışın güçlendirilmesi olmak üzere üç aşamadan meydana geldiğini ve asıl amacının kalıcı barışı tesis etme olan bir süreç olduğunu belirtir. Pratikte bile düşünüldüğünde bir çatışmanın çözümlendiğini ileri sürebilmek çatışmaların sonlandırılması, barışın sağlanması, barış koşullarının uygulamaya geçirilmesi ve çatışmaların bir daha nüks etmesine neden olabilecek koşulların tamamen dönüştürülmesi ile mümkün olacaktır. Aşağıda daha ayrıntılı ele alınacağı gibi sorunun çözümü tarafların çözüme yönelik bir irade geliştirmesi ve bu iradenin uygulamada karşılık bulması ile mümkün olacaktır. Anlaşım birliği hatta bir anlaşma olduğu halde çatışmaların devam ettiği veya nüksettiği bir çözümlemeden bahsetmek mümkün değildir. Bir anlaşma, sonrasında o anlaşmanın meydana gelmesine neden olan siyasi iradeyi muhafaza edemediği müddetçe üzerine yazıldığı kağıt parçasının ötesinde bir değer ifade etmez. Buna karşılık şiddet içerikli çatışma halinin kesintiye uğraması, çatışmanın sonlandırıldığı anlamına gelmez. Özetlemek gerekirse çatışma çözümlemesini iç içe geçmiş, birbirini etkileyen ve biri olmaksızın diğerinin olmasından söz etmenin güç olduğu evrelerden meydana gelen bir süreç olarak görmek daha gerçekçi bir yaklaşım olacaktır.

4.3.1. Çatışma'nın Müzakere Edilmesi: Barış Yapmak (Peace Making):

Barışın müzakere edilmesi ve barışı tesis etme çatışma çözümlemesinin ilk evresini oluşturur. Barışma yada barış yapma (peace making) savaşan tarafların karşılıklı olarak öncelikle kavgayı sonlandırdıklarını ve bunun akabinde barış yapmanın gerektirdiği adımları atacaklarını dile getirdikleri resmi bir barış anlaşmasıyla sağlanan durumu

tanımlar. Bu evre barış anlaşması imzalanmadan önce müzakerelerle başlayan ve barış anlaşması imzalandıktan sonrada devam eden bir süreci ifade eder.³¹

Ancak barış yapmanın da ön koşulları bulunmaktadır. Reyhler ve Langer kalıcı barışın tesisini mimari bir yapının inşası gibi düşünmek gerektiği ve iyi bir mimari yapı gibi kalıcı barışın ancak inşasından önce çatışmanın profiline, karşılaşılabilecek sorunların, bu sorunların güçlük derecelerinin ve bu güçlükler karşısında alınacak önlemlerin titizlikle tespit edildiği bir çatışma analizi ile mümkün olacağı görüşündedirler.³²

4.3.1.1. Çatışma Analizi:

Barış yapmanın ön koşulu her çatışmanın kendine özgü neden ve dinamiklerden kaynaklandığı ve kalıcı çözümün ancak bu neden ve dinamiklerin yanı sıra çatışmanın içinde geliştiği şartların ve çatışmayı devam ettiren dinamiklerin iyi anlaşılabilir şekilde bu çerçevede sorunun kökenine müdahale edecek stratejilerin geliştirilmesidir. Bu da çatışmanın bir analizi ile mümkündür.³³

Çatışmanın iyi bir analizine yardımcı olmak için şu unsurların iyi anlaşılması gerekmektedir. Öncelikle belirlenmesi gereken sorunun ne olduğu, neleri ve kimleri gerektirdiği, hangi ihtiyaçlardan kaynaklandığı ve fayda ve maliyetinin tespitidir. Bu da çatışmanın taraflarının menfaatlerinin, kaygı ve beklentilerinin ve bunların taraflar için ne anlam ifade ettiğinin iyi anlaşılmasını gerektirir. Tespit edilmesi gereken ikinci bir unsur çatışmanın içinde geliştiği şartların ve çatışmanın devamlılığını sağlayan dinamiklerin analiz edilmesidir. Bunların yanında, tarafların çatışma stratejilerinin ne olduğunun ortaya çıkarılmasına yardımcı olacak çatışma algıları, soruna olan yaklaşım

³¹ Graham Brown, Arnim Langer, and Frances Stewart, 'A Typology of Post-Conflict Environments: An Overview', **Centre for Research on Inequality**, Human Security and Ethnicity (CRISE) Oxford University, Oxford. 2008.

³² Rychler and Langer, 2006.

³³ A.g.e.

ve tutumları, çatışmadan beklentileri, çatışmanın geleceği hakkındaki tasarrufları ve müzakere edilecek bir uzlaşmaya açık olup olmadıkları gibi hususların tespit edilmesi gerekmektedir.³⁴

Sorunun tanımından ve analizinden sonra atılması gereken ikinci adım sorunun zorluk derecesinin tespit edilmesidir. Bir sorunun çözüme kavuşturulması için geliştirilecek yaklaşımlar sorunun zorluk derecesine göre farklılıklar gösterecektir. Çatışmaları zorluk derecelerine göre sınıflandırmak ve çözülebilirlik olasılığını belirlemek için dört grup değişken etrafında şekillenmiş bir çerçeve önerilmektedir. Bu değişkenlerden ilki çatışmanın ortamından veya çevresinden kaynaklanan ve çatışmanın tarihsel arka planı ve tarafları, çatışmaya neden olan söz konusu sorunlar, çatışmanın devam ettirilmesinde kullanılan araç ve yöntemler, tarafların stratejik hesaplamaları gibi faktörlerdir. İkinci aşamada, cevap verilmesi gereken nokta savaştan tarafların barış yapmak için ne kadar istekli oldukları, savaşa taraf olmamakla birlikte çatışmanın devamından veya sonlandırılmasından çıkarları bir şekilde etkilenecek olan üçüncü taraf aktörler yer alır. Kalıcı bir barışın inşa edilmesinde güçlük oluşturabilecek üçüncü grup etken çatışmaya son vermek için başlatılan barış sürecinin yapısı/düzenidir. Dördüncü evre ise ilk üç aşamada kaydedilen ilerlemelere veya karşılaşılan sıkıntılara bağlı olarak, barış sürecinin hayata geçirilmesi aşamasında karşılaşılan zorlukların aşılabilişliğinden oluşturmaktadır.³⁵

Çatışma ortamının iyi bir analizi aynı zamanda çözüm sürecinde ve varılacak herhangi bir uzlaşmanın hayata geçirilmesinde karşılaşılabilecek olası sıkıntı ve engellerin hesaplanabilmesine de yardımcı olacaktır. Olası engellere karşı etkin çözümler üretilebilmesi, çatışmanın süresi ve yıkıcı etkileri, sorunun çözümüne yönelik geçmişteki başarısız girişimlerin sayısı ve sonuç alınamamasının nedenleri, mültecilerin ve yerinden edilmiş insanların sayısı, statüsü ve bunların durumlarının iyileştirilmesi ve topluma

³⁴ A.g.e.

³⁵ A.g.e.

kazandırılmasının maliyeti, çatışmalar sonucu hayatını kaybedenlerin sayısı, bu kayıpların yol açtığı maddi ve manevi zararların yanı sıra kayıp yakınlarının herhangi bir çözüme karşı muhalefeti gibi değişkenlerin araştırılması ile mümkün olacaktır.

Barışın yapılabilirliğinin tespiti esnasında dikkate alınması gereken çok önemli diğer bir grup faktör çatışmanın yaşandığı ülke liderlerinin barış sürecinin başlatılmasında ve uygulamaya konulmasında gösterecekleri istek ve kararlılığın yanında ülkenin idari yapısının ve kaynaklarının barış sürecinin gereklerini yerine getirebilecek kapasitede olup olmadığı ile birlikte toplumsal ahengi sağlayacak psikopolitik ortamın varlığı, lider kadrosunun meşruiyeti ve bu kadronun toplumsal kitle üzerindeki etkinliğidir.

4.3.1.2. Barış Yapmanın Koşulları:

Çatışmanın iyi bir analizi ve olası bir çözümlemenin önündeki engellerin hesaplanması barış yapmanın ön koşulunu oluşturmaktaysa, barışın yapılabilmesi içinde belli unsurların gerçekleşmesi ve/veya dikkate alınması gerekmektedir. Bunlar; Etkin İletişim, Görüş Alış Veriş ve Müzakare Mekanizması, Süreç, Liderler, Devlet Olmayan Silahlı Güçlerle Mücadele, Barış Müzakerelerinin Kapsayıcılığı, Barış Anlaşmaları, Üçüncü Şahıslar: Çıkar Kesimleri ve Ganimetçiler ile Şiddetin Son Bulmasıdır.

a. Etkin İletişim, Görüş Alış Veriş ve Müzakare Mekanizması:

Barışın sağlanması için gerekli olan etkenlerin başında taraflar arasında etkin bir iletişim, görüş alışveriş ve müzakere mekanizmasının kurulması gelmektedir. İlerleme kaydedilip kaydedilmediği müzakere süreci, içerik ve hayata geçirme aşamalarından oluşan üç aşamalı bir gelişim sürecinin değerlendirilmesiyle mümkündür. Barışın yapılmasında olduğu gibi barışın inşasındaki en önemli faktörlerin başında etkin iletişim ve müzakere kanallarının açık olması gelmektedir.³⁶

³⁶ A.g.e.

Müzakerelere başlanmasını barış yapmanın ilk adımı olarak da görmek mümkündür. Müzakerelerin temel amacı soruna taraf olan kesimler arasında yaklaşım veya pozisyon farklılığından kaynaklanan mesafeyi gidermektir. Müzakereye başlanabilmesi iyi bir zamanla gerektirmesinin yanı sıra önceliklerin dikkate alınmasını, liderlerin beklentilerini, sürecin hem soruna dahil olan tarafları hem de değinilmesi gereken konular bakımından kapsamlılığı gibi oldukça hassas farklı değişken ve faktörlerin dikkate alınmasını gerektirir.

Ancak bunların hepsinden de önemlisi tarafların masanın etrafında buluşturulabilmesidir. Çatışma çözümü yaklaşımı her ne kadar çatışmaya taraf olan kesimlerin eninde sonunda kendilerini müzakereye zorlayacak şartlar içinde bulacağı fikrinden hareket etse de çatışma şiddetinin her iki tarafa da zarar verecek düzeye gelmeden, başka bir ifadeyle çatışma yeterince olgunlaşmadan, gerçekleşmesinin mümkün olmayacağı fikrini de kabul eder. Çoğu zaman savaşlar kısa süreceği yanılgısıyla başlatılır. Ancak çatışma şiddete dönüştükten sonra tarafların çatışmayı galibiyetle bitirme arzusu perçinleşir ve bu da ortak çözüm yerine çözüm olarak galibiyet-mağlubiyet alternatifinin benimsenmesine neden olur. Buna karşılık silahlı çatışma ve savaş, savaşla elde edileceği sanılan güzel bir gelecek umudunu yok ederler. Savaş, savaşanların elde etmeyi arzuladıkları koşulları ortadan kaldırınca, savaşan taraflar savaşa mahal vermeden sorunun çözümüne yardımcı olacak tüm alternatifleri deneyip denemedikleri sorusuyla karşılaşınca verecekleri cevap çoğunlukla olumsuz olacaktır (Wallensteen).³⁷ Zartman (2001), mesela, her iki tarafında sorunu çözmeye hazır ve istekli olmadan sorunu çözenin mümkün olamayacağını vurgular.³⁸ Ne var ki çatışmanın tarafları masaya oturmaya zorlayacak eşiğin ne olduğuna karar vermek çok güçtür. Dolayısıyla çoğu zaman böyle bir eşiğin tarafları masaya gelemeye zorlamasından ziyade böyle taraflar için artık masaya oturmanın zamanının geldiğini ve bu şartları oluşturacak başka aktörlerin müdahalesine ihtiyaç duyulmaktadır.

³⁷ Wallensteen, a.g.e.

³⁸ William Zartman, "The Timing of Peace Initiatives: Hurting Stalemates and Ripe Moments", **The Global Review of Ethnopolitics**, Vol. 1, No. 1, 2001, pp. 8-18.

Bununla birlikte müzakere sürecinin başlatılması, sürecin kesintiye uğramaksızın ilerleyeceği anlamına gelmez. Bu da sürecin kesintiye uğraması ihtimaline karşı taraflar arasındaki iletişimin kesintiye uğramasına engel olmak için tedbir niteliğindeki alternatif kanalların oluşturulmasını gerektirir.

b. Süreç:

Tarafların masaya oturması aşılması gereken en önemli engel olmakla birlikte sorunun çözüleceği anlamına gelmez. Tarih büyük umutlarla başlatılan ancak hüsrانlarla sonuçlanan ve yeniden canlandırıldığı halde herhangi bir çözüm üretmeyen ve tam aksine sorunu daha da aşılmaz hale getiren ve tarafları daha da katı bir tutum takınmaya sevk eden bir çok başarısız çatışma çözümlemesi örneğiyle doludur. Dolayısıyla masaya oturduktan sonra dikkat edilmesi gereken en hassas nokta masayı devirmemektir. Sürecin nasıl idare edildiği, başarılı bir çözüme ulaşıp ulaşılamayacağı konusunda önemli bir rol oynar. Ancak süreç başladıktan sonra nasıl bir yöntem izlenmesi gerektiğini belirten ve ortak kabul gören bir yöntem olmadığı gibi nasıl bir yöntemin izlenmesi gerektiği hakkında ortak bir kanaat de bulunmamaktadır. En önemli anlaşmazlık noktalarından bir tanesini sorunlara adım adım mı yoksa topyekün bir yaklaşım içinde ele alınması gerektiği mi noktasında meydana gelmektedir.

c. Liderler:

Yukarda ifade edilen çatışma çözümü tanımının en önemli unsurlarından bir tanesi de taraflardan liderlik rolü üstlenen kişilerin yüklendiği sorumluluktur. Bir barış anlaşmasının, tarafların liderlerinin samimi çabaları olmaksızın meşrulaşması ve engellerle karşılaşıldığı zaman hayatta kalması mümkün değildir. Sonuç olarak çatışmanın başarıyla dönüştürülmesi ve çözüme kavuşturulması bir çok açıdan liderlerin tutumuna ve oynayacakları rollere bağlıdır. Bu da önde gelen liderlerin sürece aktif olarak dahil edilmesini gerektirir.

d. Devlet Olmayan Silahlı Güçlerle Mücadele:

Tabii, burada çözüme kavuşturılması gereken önemli bir soru, tarafların kim olduğudur. Çatışmayı başlatan kişilerin hala hayatta olması ve lider konumda bulunması sorumlu tarafların belirlenmesini kolaylaştırır. Söz konusu taraflardan bir tanesi devlet olunca zaman içerisinde lider sirkulasyonuna rağmen devletin kurumsal devamlılığı gereği liderlik pozisyonunda bir devamlılıktan bahsetmek mümkün iken aynı meşruluk, sorumluluk ve devamlılık taraflardan diğeri devlet olmayan etnik, ideolojik veya dinsel hareket ve örgüt olunca söz konusu olmayabilir. Bu da soruna meşru olan tarafların kim olduğunun belirlenmesini zaruri hale getirmektedir. Taraflardan birinin bir diğerini meşru olarak görmediği ve dolayısıyla muhatap almadığı ve herhangi bir şekilde bir anlaşmaya yanaşmadığı etkileşimlerde durum biraz karmaşık bir hal alır.

Günümüzdeki çatışmaların büyük bir kısmı devlet ile devlet olmayan silahlı güçler arasında yaşanmaktadır. Bu da adına ne konulursa konulsun devlet otoritesinin bu türden gruplarla müzakere edip edemeyeceği sorusu etrafında yoğun tartışmaların yaşanmasına neden olmaktadır. Çatışma çözümü literatürü barışın sağlanması adına bu türden gruplarla masaya oturmanın gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Bu gereklilik bu türden grupların belli bir bölgenin kontrolünü tuttuğu hallerde daha da zaruri bir hal almaktadır. Zira ki, anlaşmanın muhtevası ne olursa olsun, anlaşmanın bu örgütlerin kontrolündeki bölgelerde uygulanabilirliği ancak ve ancak kontrolü elinde bulunduran grupların rızasına bağlıdır.³⁹

Bunun dışında bu türden grupların varılan herhangi bir anlaşmanın dışında tutulması halinde bu grupların anlaşmanın bozulması için her türlü şiddet eylemine başvuracağı riski göz önünde bulundurulmalıdır. Bunun yanı sıra konu üzerinde yapılan en güncel araştırmalar, devlet otoritesi tarafından terörist olarak adlandırılan güçleri sürecin içine

³⁹ Noel Stott, **Negotiating in Practice what is Non-Negotiable in Principle: Development Policy and Armed Non-State Actors**, Discussion Paper, No. 8, German Development Institute (DIE), Bonn, 2007; Harmonie Toros, “‘We Don’t Negotiate with Terrorists!’: Legitimacy and Complexity in Terrorist Conflicts”, **Security Dialogue**, Vol. 39, No. 4, pp. 407-426.

çekmenin ve meşrulaştırmanın, çatışmayı şiddetten uzaklaştırmak gibi dönüştürücü ve olumlu bir rol oynadığı tespit edilmiştir. Bu türden örgütlerin liderlerini muhatap almanın ve negatif yaptırımlar yerine pozitif yaptırımlar kullanmanın bu liderlerin yapıcı bir rol üstlenmeleri konusunda etkili olduğu gözlenmiştir.

Bu bakımdan devlet olmayan gruplarla temasa geçilmeden önce bu grupların yapısı, emir komuta zinciri, lider kadrosunun örgüt üyeleri üzerindeki etkisi göz önünde bulundurularak hareket edilmelidir.

e. Barış Müzakerelerinin Kapsayıcılığı

Kalıcı bir barışın elde edilebilmesinin kapsayıcılığı, bu kapsayıcılığın sadece silahlı güçlerle müzakere edilmesi ile mümkün olduğu anlamına gelmemelidir. Barışın tesisi bağlı olduğu bu kapsayıcılığı silahlı güçlerle yapılan herhangi bir anlaşmanın ötesine giderek kadın, çocuk, azınlık ve toplumun diğer tüm kesimlerinin sürece dahil edilmesi ile mümkündür. Bu türden yaklaşım sadece sürecin benimsenmesine yardımcı olmanın ötesinde süreç sonrası dönemdeki kurumlara katılımın ve desteğin sağlanmasına da yardımcı olacaktır.

f. Barış Anlaşmaları:

Daha önce de belirtildiği gibi çatışmanın tarafları çatışmanın arzuladıkları gibi kendi galibiyetleri ile sonuçlanmasını isterler. Ancak bu çoğu zaman mümkün olmamakla birlikte çatışmanın taraflarından birinin galibiyeti sonucunda diğer tarafa dikte ettirilen teslimiyet anlaşmaları çatışma çözümlemesinin kapsamında yer almaz.⁴⁰

Çatışma çözümlemesi ile ulaşılmak istenen hedefin ne olduğunu bilmeksizin amaçlanan hedefe ulaşıp ulaşılmadığının anlaşılmasının güç olduğu da belirtilmelidir. Barış anlaşmaları çatışma çözümlemesinden ne anlaşıldığını ve nasıl ulaşılabileceğini ortaya koyan en önemli unsur olma özelliğini taşır. Bu bakımdan çatışma çözümlemesi

⁴⁰ Wallensteen, a.g.e.

tanımında yer alan anlaşma kavramı şiddet içerikli çatışmaları bitirmeyi amaçlayan ve tarafların kalıcı barışın tesisi için belli konularda karşılıklı anlayış birliği içerisinde olduğunu gösteren resmi ve karşılıklı imzaların yer aldığı dokümanları nitelemektedir. Anlaşmaların sözlü olabileceği durumlar da söz konusu olabilir ancak bu türden anlaşmaların hali hazırda güven bunalımı yaşandığı bir ortamda başarısızlıkla sonuçlanmasına şaşırılmamalıdır.⁴¹

Her ne kadar bir anlaşmanın varlığı çatışmanın yeniden yaşanmayacağı anlamına gelmiyorsa da bir anlaşma olmaksızın taraflar arasında bir anlayış birliğinden, dolayısıyla çatışmanın çözümü ve sonlandırılmasından söz etmek mümkün değildir. Bu şekilde değerlendirildiğinde, çatışma çözümünü, aralarında anlaşmazlık bulunan çatışmanın taraf grupları arasında, aralarındaki anlaşmazlığı sonlandırmayı, karşılıklı olarak birbirlerinin taraf olma durumunu kabullendiği ve birbirlerine karşı tüm şiddet eylemlerine son verdiğini taahhüt eden bir girişim olarak tanımlamak mümkündür.

Çatışma çözümü tanımında dikkatle ele alınması gereken öğelerden bir diğeri de "istekli anlaşma" ifadesidir. Galibiyet dışındaki tüm sonuçların zorunluluktan dolayı kabul edilmesi çatışmanın dönüştürülmesini ve kalıcı barışın sağlanmasını güçleştirecektir.

Bunun yanında çatışma çözümlemesi niteliği taşıyan bir anlaşma tarafların karşılıklı olarak birbirlerinin mevcudiyetini tanımasını gerektirir. Bu bakımdan yapılan bir anlaşmanın barış anlaşması olarak değerlendirilebilmesi tarafların karşılıklı olarak anlaşmadan önce, sonra ve anlaşmada öngörülen aşamalarda birbirlerini muhatap olarak göreceği esasına bağlıdır. Bu durumda söz konusu olan top yekün galibiyet veya mağlubiyet olmadığı gibi tarafların tüm konular üzerinde mutabakat sahibi olduğu veya birbirlerine karşı muhabbet beslemeye başladığı anlamı çıkarılmamalıdır.⁴²

⁴¹ A.g.e.

⁴² Age.

g. Üçüncü Şahıslar: Çıkar Kesimleri ve Ganimetçiler:

Çatışmanın çözümlenebilmesine yönelik olumlu adımların atılmasını etkileyecek veya engelleyecek faktörlerden bir tanesi de çatışmaya doğrudan taraf olmamakla birlikte dolaylı veya dolaysız taraflara destek veren ve tarafların yaklaşım ve tutumlarını etkileyen aktörlerin alacağı tutumdur. Bu aktörler çatışmanın sonlandırılmasında pozitif rol oynayabilecekleri gibi negatif rol de oynayabilirler. Çatışmanın devamı ve/veya sonlandırılmasından çıkarları etkilenen silah tüccarları, çokuluslu şirketler, etnik diaspora ve rakip devletler gibi yerel, bölgesel ve uluslararası güçlerin tutum ve yaklaşımları dikkate alınmaksızın girilen bir çözüm sürecinde bir çok sorunla karşılaşılmasına şaşırılmamalıdır. Bu aktörlerin çıkar ve beklentileri doğrultusunda şekillenen çatışma algıları çatışmaya taraf olanlardan çok büyük farklılıklar gösterecek, bu da onları çatışmaya açıktan veya örtülü destek vermeye teşvik edecektir.⁴³

Barışın otoritelerini, menfaatlerini ve güçlerini zayıflatacağını düşünen ve elde edilen barışı dünya görüşleri ile ters düşüğü için barışı kendi değer ve kutsallarına karşı bir ihanet olarak gören veya sürecin dışında bırakılan kesimler gibi literatürde "savaş ganimetçisi" veya çıkar kesimleri olarak adlandırılan liderler veya kesimler barışı sabote etmek için her türlü imkanı kullanabilirler.⁴⁴ Diğer taraftan barışın tarafı bazı kesimler, barışı tamamen taktik nedenlerden dolayı da yavaşmış olabilir.

Çatışmadan çıkarları etkilenen kesimler süreci meşrulaştırmak, taraflara mali ve askeri yardımda bulunmak, bu desteklerini çekmeye yönelik tehdit etmek ve/veya çekmek, taraflara cephe gerisi yaratmak veya bundan mahrum bırakmak gibi tarafların tutum ve yaklaşımlarını kolaylıkla etkileyebilecek yöntem ve araçları kullanabilirler. Örneğin, komşu ülkelerin veya bölgesel güçlerin desteklemediği bir barışın devamlılığından bahsetmek güç olacaktır. Ek olarak, çatışan taraflardan birinin yavaşmaya istekli

⁴³ Reychler and Langer, a.g.e.

⁴⁴ Stephen Stedman, "Spoiler Problems in Peace Processes," *International Security*, Vol. 22, No. 2, 1997, pp. 5-53.

olmadığı halde dışardan baskılar sonucu varılan anlaşmaların da kısa süreli olduğu gözlenmiştir.

Dolayısıyla, barışın bu türden aktörler tarafından zedelenebileceği ihtimaline karşın alınacak en önemli önlem potansiyel ganimetçilerin kim olduğunu tespit etmek ve bunları etkisizleştirmek için çeşitli stratejilerin geliştirilmesi ve koordineli olarak hareket edilmesi önerilmektedir.⁴⁵

h. Şiddetin Son Bulması:

Tanımda yer alan "tüm şiddet eylemlerinin karşılıklı sonlandırılması" en az diğer öğeler kadar önem arz etmektedir. Şiddetin sonlandırılmadığı bir ortamda bir anlayış içinde olma veya birbirini tanıma hiçbir anlam ifade etmez.⁴⁶ Dolayısıyla şiddet eylemlerini sonlandırma barış anlaşmasından önce, barış anlaşmasının metni içinde veya farklı bir anlaşma ile çözüme kavuşturulabilmesi gerekmektedir

Brown, Langer ve Stewart'a göre çatışmadan barışa geçiş bir süreci gerektirdiği için çatışma sonrası dönemin ne zaman başladığını belirlemek çok güç olacaktır.⁴⁷ Çatışmaların resmi olarak sonlandırılması çatışmaların pratikte sonlanacağı anlamına gelmeyeceği için çatışma sonrası dönemde yer yer çatışmaların yaşanmasının gayet doğal olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla şiddetin tamamen bir araç olarak sonlandırılıp sonlandırılmadığına karar verirken, çatışma öncesi ve çatışma sonrası dönem diye keskin bir ayrışmaya gitmektense çatışmaya son verme çabasındaki ülkeleri çatışma ve barış hali arasında gidip geldikleri bir düzlemde düşünmek daha gerçekçi ve anlamlı bir yaklaşım olacaktır. Bu çerçeveden bakıldığında çatışma sonrası dönemi tek bir olayla sağlanan bir olgu olmaktan ziyade kalıcı barışın elde edilebilmesi için her birinin bir kilometre taşı sayıldığı atılması gereken adımlardan meydana gelen bir süreç olarak

⁴⁵ Reychler and Langer, a.g.e.

⁴⁶ Wallensteeen, a.g.e.

⁴⁷ Brown et al., a.g.e.

düşünmek daha doğru olacaktır. Süreç merkezli bir çerçeveden bakıldığında kalıcı barışın sağlanmasına yönelik atılacak adımlar şu şekilde sıralanabilir: ateşkes anlaşması ve siyasi irade tarafından desteklenen bir barış anlaşmasıdır.

4.3.2. Çatışmanın Dönüştürülmesi ve Barışın İnşası:

Barış yapma kalıcı barışın tesisi için aşılması gereken evrelerden sadece bir tanesidir. Bunu müteakiben, çatışmanın normal bir durummuş gibi olmaktan çıkarılıp dönüştürüldüğü ve yeni bir normalliğin yaratılmasının hedeflendiği barışın inşası hedeflenmelidir. Barışın inşası çatışmaların sona erdirilmesinden sonraki dönemde normalleşmeye dönmek için atılan çok-gecişli süreçleri tanımlar. Çatışma sonrası dönemde savaştan barışa geçişin başarısında demokratikleşme, merkeziyetçi bir idari yapı anlayışından yerel yönetimlerin güçlendirilmesinin esas alındığı bir yönetim anlayışına geçiş ve ekonomik liberalizasyon gibi diğer süreçlerde kaydedilecek gelişmeler belirleyici rol oynayacaktır.⁴⁸ Amaç, çatışmanın tarafları arasındaki husumet eksenli ilişkiyi geniş kapsamlı siyasal, sosyal ve ekonomik reformlar yoluyla dönüştürecek uzun vadeli politikalarla taraflar arasında ötekilik algısının değiştirilmesi ve karşılıklı tolerans ve saygının geliştirilmesidir.⁴⁹

Bu genel amaçların yanısıra çatışma sonrası dönemden normalleşmeye geçebilmek için çatışma sonrası dönemin başlarında geliştirilecek tedbirlerle hayatın canlandırılmasına ve iş olanaklarının yaratılmasına, kadın ve erkeklerin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde programların geliştirilmesine, yerlerinden edilmiş insanların durumlarının iyileştirilmesi ve mağduriyetlerine kalıcı çözümlerin üretilmesi, devletin temel hizmetleri sunabilmek için kapasitesinin güçlendirilmesine, devlet memurlarının eğitime tabi tutulmasına, yeniden yapılandırma programlarının geliştirilmesine ve yerel düzeyde idari yöneticiler ile marjinalleştirilmiş ve dışlanmış toplum kesimleri arasında karşılıklı

⁴⁸ Reychler and Langer, a.g.e.

⁴⁹ Johan Galtung, **Conflict Transformation by Peaceful Means (The Transcend Method), Participants' and Trainers' Manual**, Geneva, United Nations Disaster Management Training Programme (UNDMTP), 2000.

güvenin tesisine ve arttırılmasına yönelik stratejik işbirliğini geliştirmeye yarayacak erken iyileştirme mekanizmalarının geliştirilmesi tavsiye edilmektedir.⁵⁰ Erken iyileştirmelerin temelinde sorunun çözümü için üretilen yöntemlerin lokal olmaktan çıkarılıp ulusallaştırılması yatmaktadır.

Ancak kalıcı barışın sağlanmasının bir süreci gerektirdiği gibi bu tedbirlerin herbirinin ayrı bir süreci gerektirdiğini de unutmamak gerekir.⁵¹ Dolayısıyla sürecin çok-süreçli çok-boyutlu bir yaklaşım gerektirmesi normalleşmeye geçerken bilinçli, sabırlı ve uzun vadeli bir tutum sergilenmesi ve barışın devamlılığı için atılacak adımların ve izlenecek stratejilerin ne olduğu konusunda net bir anlayış birliği içinde olunması gerekmektedir. Çatışma literatürü böyle bir anlayış birliğinden yoksun olan çatışma çözümlerinin tekrar çatışmaya dönüşme riskinin yüksek olduğunu kaydetmiştir.

Yukarıda da belirtildiği gibi kalıcı barışın sağlanması, çözümü engelleyici ve teşvik edici unsurların iyi hesaplanması ve bunlara yönelik tedbirlerin alınmasıyla mümkün olacaktır. Çatışma sonrası ortamda karşılaşılabilecek zorluklar daha barış yapma aşamasında tarafların çatışma sonrası dönemden beklentilerinin ne olduğu, barışın tarafı ve karşıtı grupların kimler olduğu, barışın inşasının maliyeti, ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyi, yüksek değerdeki doğal kaynakların mevcut olup olmadığı, taraflar arasında derin eşitsizliklerin bulunup bulunmaması, ülkenin öncelikleri ve kapasitesi göz önünde bulundurularak kestirilmeye çalışılmalı ve karşılaşılabilecek güçlüklerin aşılabilmesi için önleyici stratejiler geliştirilmelidir.⁵²

4.3.2.1. Yapısal Reformlarla Kurumların Dönüştürülmesi:

4.3.2.1.1 Siyasal Reformlar:

⁵⁰ Cluster Working Group on Early Recovery (CWGER), **Guidance Note on Early Recovery**, Geneva, United Nations Development Programme (UNDP), 2008; Sarah Bailey, Sara Pavanello, **Untangling Early Recovery**, Humanitarian Policy Group Briefing Paper, No. 38, London, Overseas Development Institute, 2009.

⁵¹ Brown et al., a.g.e.

⁵² Brown et al, a.g.e.

Diğer taraftan barışın tesis edildiğine ve çözüm sürecinin başarısına, fiziksel şiddetin tamamen son bulmuş olması, muhtevası fark etmeksizin ayrımcılığın tüm formlarına son verilmiş olması, barış ortamının dışardan herhangi bir desteğe bağlı kalmaksızın tesisi, iç ve dış meşruiyetin sağlanması ve çatışmaları barışçıl ve yapıcı yollarla çözecek mekanizmaların geliştirilmesi ile karar verilebilecektir.⁵³ Bunların gerçekleşmesi de barışın inşası sürecinde kalıcı barışın tesisini sağlayacak siyasi, sosyal, ekonomik ve güvenlik yapı ve kurumlarda reforma gidilmesi ve var olan kurumların başarı ile dönüştürülmesine bağlı olacaktır. Bu türden reformların temel amacı politik kurumlara toplumsal güven ve meşruiyet kazandırmaktır. Siyasi kurumlar halkın can ve mal güvenliğini koruyabildikleri, eğitim ve sağlık gibi temel hizmetleri sağlayabildikleri ölçüde meşruluk kazanırlar. Halkın beklentilerini karşılamakta yetersiz kalan bir çok yarı demokratik rejimin yeniden çatışmaya sürüklenmesi bu yüzdendir.⁵⁴

Siyasi kurumlara meşruiyet kazandırmanın yanısıra toplumdaki adaletsiz gelir dağılımının önüne geçecek ekonomik reformlarla barışın tesisi desteklenebilir. Bunun yanında halkın can ve mal güvenliğini sağlamakla yükümlü asayiş kurumları halkın beklentilerine cavap verebilecek şekilde yapılandırılmalıdır. Yasalar, kurallar ve anlaşmaların bir sonucu olarak hayata geçirilecek bu reformların temel amacı toplum ve devlet arasındaki ilişkiyi itibar, güven ve meşruluğun hakim olduğu bir düzleme çekmektir. Yapısal reformlarla kurumlarda sağlanacak dönüşümler şu şekilde sıralanabilir; Ayrımcılığın Tüm Şekilleriyle Sonlandırılması, Kimliğin Tanınması, Nefret Söylemi, Medeni Haklar, Demokratikleşme, Siyasal Hayata Katılım, Kamu Yönetimi Reformu, Katılımcı ve Kapsayıcı Politik Bir Sistemin Geliştirilmesi, Yolsuzlukla Mücadele, Adalet ve Hukukun Üstünlüğü ve Yargı Reformu.

a. Ayrımcılığın Tüm Şekilleriyle Sonlandırılması:

⁵³ Reychler and Langer, a.g.e.

⁵⁴ Brown et al., a.g.e.

Baldwine, Chapman ve Gray kimlik eksenli ve azınlıkların hak ve özgürlüklerinin söz konusu olduğu çatışmalarda çatışmaların sonlandırılması ve kalıcı bir barışın tesisinin ancak azınlık hak ve özgürlüklerine getirilen kısıtlamaların kaldırılması ile mümkün olduğunu ileri sürmektedirler.⁵⁵ Hak ve özgürlükleri güvence altına almadan varılan herhangi bir düzenlemenin sonunda ihlal edilecek bir ateşkesten başka bir şeyin oluşturulmayacağına altını çizmektedirler. Dolayısıyla gerçek ve kalıcı bir barışın sağlanabilmesini dört anabaşlık altında toplanabilecek azınlık hak ve özgürlüklerine yapılan kısıtlama ve ihlallerin sona erdirilmesi ile mümkün olacağını vurgulamaktadırlar. Bu ihlaller azınlıkların varlığının toptan inkarı, azınlık kimliklerine tahammülsüzlük, yaygın ve sistematik ayrımcılık ve kendilerini ilgilendiren konularda karar mekanizmalarının dışında tutulma veya politik sürece katılımlarının engellenmesidir.

Bu hak ihlallerinin önüne geçilmesi ve buna bağlı olarak kalıcı barışın sağlanması temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması ile mümkün olacaktır. Bu temel hak ve özgürlükler kimlik, azınlıkların politik ve ekonomik hayata herhangi bir kısıtlamayla karşılaşmazın katılımı, gayrimenkul üzerindeki haklar ve adaletten oluşmaktadır.⁵⁶

b. Kimliğin Tanınması:

Azınlıkların söz konusu olduğu çatışmaların çoğunun temelinde kimlik farklılıklarından kaynaklanan algısal sorunlar yatmaktadır. Bir grubun kimliğinden dolayı meşruluğunun sorgulanması, sınırlamalara tabi tutulması ve çoğu zaman şiddete maruz kalması; o kimliğin yeryüzündeki varlığının sorgulandığı anlamına gelir. Kimlik sorunsalı ekseninde devletin takındığı resmi tutum belirleyici rol oynamaktadır. Devlet, yasalarla veya izlediği politikalarla kendini tanımlarken referans noktası olarak bir dil, din veya etnik ögeyi esas alması geriye kalan tüm etnik, kültürel, dinsel ve dilsel grupların

⁵⁵ Clive Baldwin, Chris Chapman, Zoe Gray, **Minority Rights: The Key to Conflict Prevention**, London, Minority Rights Group International, 2007.

⁵⁶ Baldwin, et. al., a.g.e.

varlığının ikincileştirilmesine ve de dışlanılmasına hatta yok edilmesine meşru bir ortam hazırlar. Dolayısıyla kimlik düzleminde sorunların çözümüne yardımcı olmanın ilk adımı devletin kendini tanımlarken kapsayıcı bir anlayış geliştirmesi olacaktır. Resmi düzeyde tanınma birçok sorunu çözmeye yardımcı olmanın yanında azınlıklar için son derece önem arz eden dil ve din etrafında yaşanan sorunların çözümünü kolaylaştırıcı etkide bulunacaktır.

Örneğin vatandaşlığın tanımı yapılırken bireylerin etnik ve dinsel arka planı fark etmeksizin vatandaşlığının güvence altına alınması, azınlıkların siyasal yaşama katılımını güvence altına alınmasını ve bununla siyasi yapıyı etkilemeyi olanaklı hale getirecektir. Birleştiriciliğin esas alındığı bir yapı azınlık gruplarını dinsel ve dilsel ihtiyaçlarının karşılanması için farklı yapılanmalar içine girme zorunluluğunda bırakmaz. Aksine içselleştirici bir sistem bu ihtiyaçlara sistem içinde cevap verecek yöntemlerin geliştirilmesine olanak tanır. İhtiyaçların karşılanması için farklı yapılanmalar içine girme zorunluluğunun ortaya çıkması kimlik boyutlu sorunlar yaşandığının en açık göstergesidir.⁵⁷

c. Nefret Söylemi:

Nefret söylemi, toplumda azınlıklara karşı kimliklerinden dolayı kin, nefret ve şiddetin oluşması amacıyla bilinçli ve sistematik olarak yapılan ve teşvik edilen söylem ve yaklaşımlar olarak tanımlanabilir. Devlet eliyle veya yetkilileri tarafından yapılıyor olsun veya olmasın bu türden söylemlere izin veriliyor olması ve hoş görülmesi o toplumda azınlıklara tahammülün olmadığı ve azınlıklara saygı gösterilmediğinin en açık göstergesidir.

Medya ve eğitim kurumları eliyle sistematik olarak yürütülen nefret söylemi azınlıklara karşı yapılan saldırıları teşvik ederek ve normalleştirerek katliamların gerçekleşmesine

⁵⁷ Baldwin, et al. A.g.e.

zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla, toplumsal algının dönüştürülmesi ve kalıcı barışın sağlanmasının diğer gerekliliklerinden bir tanesi de bu tür söylemlerin suç sayılması ve ağır cezalara çarptırılmasıdır.

d. Medeni Haklar:

Kişilik yasaları veya haklar aile hayatını ve medeni durumu düzenleyen yasaları kapsar. Bu düzenlemeler genel itibarıyla bir etnik ve/veya dinsel grubun yaşamına düzen vermek istediği kültürel çerçeveyi işaret eder. Bu türden özgürlüklere musamaha gösterilmesi çatışma riskini azaltma olasılığına sahip olmakla birlikte toplumsal farklılıkları ve fay hatlarını da derinleştirme riski taşır. Dolayısıyla bu türden düzenlemeleri yaparken oldukça hassas davranılmalıdır.

e. Demokratikleşme:

Bireysel hak ve özgürlükleri güvence altına alan demokratik yönetimin ve kurumların tesisi barışın sağlanması için başlatılan çatışma sonrası sürecin başarıya ulaşmasının en temel belirleyici faktörü olarak vurgulanmaktadır. Ancak bununla birlikte bu yaklaşımın dışardan empoze edildiği ve basma kalıp prensipler içerdiği zaman yerel düzeyde uygulanabilirliğinin sıkıntılara neden olduğu ve dikkati ve kaynakları çatışmanın temelindeki faktörlerden uzaklaştırdığı, bunun neticesinde sorunun çözümünü ikinci plana attığı gibi eleştiriler de bulunmaktadır.

Ancak söz konusu olan durum toplum ve devlet arasındaki duvarı yıkarak devletin halkın gözündeki algısını, devletin meşruluğunu yeniden tesis ederek dönüştürecek ise, demokratik kurumların güçlendirilmesi ve sorunun dönüştürülmesi kalıcı barışın sağlanması için gerekli olan bir çok icraatın kendiliğinden gerçekleşmesine yardımcı olacaktır.

f. Siyasal Hayata Katılım:

Çogu zaman azınlıkların siyasal haklarının engellenmesi diğler haklarının da otomatikman engellenmesi anlamına gelir. Siyasal yapıyı etkileyecek hak ve araçlardan yoksun bir kitlenin, eğitim, sağık, iş, mülkiyet hakları ve diğler birçok pratik alanı düzenleyen yasa ve uygulamaların içeriğine etkide bulunmasından söz edilemez.

Azınlıkların siyasal yaşama katılımının önündeki engeller birçok nedenden kaynaklanabilir. Bunlardan ilki az önce de değinildiğı gibi devletin bir ulus olarak kendisini tanımlamada kullanacağı öğelerdir. Sadece bir ulusu esas alan tanımlamalar diğler ulusu ve milletleri otomatikman yok saymak, en iyi ihtimalle istisna olarak görmek anlamına gelir. Böyle bir çerçevede siyasal hayata katılımın gerçekleşmesi yok sayıcı çerçevenin sorgulanmadan kabullenilmesini gerektirmekte, bu da azınlık temsilcilerinin toplumlarının desteğini yitirmesi anlamına gelmektedir.

Azınlıkların siyasal katılımının teşvik edilmesine yönelik girişimler arasında seçim yasalarında yapılacak değışiklerle azınlıkların temsiliyetinin sağlanması kolaylaştırılabilir. Azınlıkların temsiline sağlanmasına yönelik geliştirilecek çözümler ülkeden ülkeye farklılıklar göstermekle birlikte burada esas olan azınlıklara seslerini meşru zeminde duyuracak kanalların oluşturulmasıdır.

g. Kamu Yönetimi Reformu

Demokratik kurumların güçlendirilmesinin doğal bir uzantısı kamu kurumlarının halkın gözündeki itibarını kuvvetlendirmek ve yerel düzeyde meşruluğunu arttırmaktır. Kalıcı barış ancak devlete olan güvenle mümkün olacaktır. Bu güvenin tesisi ancak ve ancak halkın tüm kesimlerini kapsayıcı, kucaklayıcı ve farklılıkları benimseyen ve koruma altına alan kurum ve yapıların ve bunların etrafında gelişecek politik ve toplumsal bir kültürün oluşturulması ile mümkün olacaktır. Bu reformları gerçekleştirmedeki amaç bürokratik ve teknokratik kaygılar olmaktan ziyade kamuyu halka açarak halktaki algıları olumlu yönde dönüştürme olmalıdır.

Bu amaç güdülerek atılacak adımlar aleni bir şekilde Amerika Birleşik Devletleri'ndeki gibi geçmişte kamu kurum ve alanlarından dışlanmış veya haksız bir ayrımcılığa uğramış azınlıkların bu ayrımcılıktan kaynaklanan mağduriyetlerinin giderilmesi amacıyla uygulamaya konan pozitif ayrımcılık benzeri politikalarla olabilir.⁵⁸

h. Katılımcı ve Kapsayıcı Politik Bir Sistemin Geliştirilmesi:

Demokratikleşmenin pratikteki ikinci bir yansıması seçimlerde ve seçim sistemi kurumlarında dönüşümü sağlamaktır. Bu türden reformların esas amacı çatışma veya mücadeleyi silahlı zeminden politik zemine çekmektir. Azınlıklar parlamentoda temsil hakkı bulabildiği ve mağduriyetlerini yasal zeminde dile getirebildiği ölçüde alternatif arayışlar içine girme ihtiyacı ortadan kalkacaktır. Bu alanlarda gerçekleştirilecek reformlar aynı zamanda devletin otoritesine meşruluk kazandıracaktır.⁵⁹

i. Yolsuzlukla Mücadele:

Devletin halkın gözündeki itibarını arttırma fikrinden hareketle ve yolsuzluğun devlet ve toplum arasındaki ilişkinin bozukluğunun bir belirtisi olarak değerlendirildiğinde üzerinde düşünülmesi gereken başka bir husus yolsuzlukla mücadele edecek tedbirlerin geliştirilmesidir. Yolsuzlukla mücadele bir şekilde çatışma döneminin yarattığı savaş ekonomisinin meydana getirdiği yasadışı örgütlenmelerle de mücadele etmenin ve çatışma dönemine ait yanlış politikaların sona erdirildiğinin bir göstergesi olacaktır.⁶⁰

j. Adalet ve Hukukun Üstünlüğü ve Yargı Reformu:

Adalet mekanizmasına duyulan inancın yitirilmesi ve buna bağlı olarak mağduriyetin giderilmesi için alternatif arayışlar içine girilmesi çatışmanın önemli bir ayağını

⁵⁸ Frances Stewart, "Policies Towards Horizontal Inequalities in Post-Conflict Reconstruction", **Centre for Research on Inequality, Human Security and Ethnicity (CRISE)**, Oxford, Queen Elizabeth House, 2006.

⁵⁹ Reynolds, Andrew, "Electoral Systems and the Protection and Participation of Minorities", **Minority Rights Group International**, London, 2006.

⁶⁰ Mark Philp, "Peacebuilding and Corruption", **International Peacekeeping**, Vol. 15, No. 3, 2008, pp. 310-327.

oluşturur. Bir grupta adil muamele görülmediği ve bu muamelenin kaynağının kültürel, dinsel veya etnik nedenler olduğu ve sorumluluğun ve suçun göreceli olarak kendilerinden daha iyi durumlarda olduğu hissini yaygınlaşması çatışmanın oluşmasına zemin hazırlayacaktır.⁶¹ Bu bağlamda çatışma sonrası dönemde hedef alınması gereken hem yasal hem de kurumsal düzeydeki reformlarla hukukun üstünlüğü ilkesinin algılarda ve beklentilerde tesis edilmesi gerekmektedir. Hukukun üstünlüğü prensibi, kişi gözetmeksizin herkesin adalet önünde eşit muamele görmesi, kesin ve açık usullere dayalı yasaların tarafsız ve adil uygulanması, keyfi muamele ve idarenin önüne geçilmesi ve farklı toplum kesimleri arasındaki çatışmaların çözümünde tarafsız davranılması esasına dayanır.⁶²

Bu çerçeveden mağduriyetlerin giderilebildiği, haksızlığa uğrandığı zaman meşru zeminde çözüm arayışlarına cevap verecek bir adalet mekanizmasının geliştirilmesi üzerinde ciddiyle düşünülmesi gereken bir husus olarak dikkate alınmalıdır. Adalet mekanizmasından kasıt sadece herkesin yasalar önünde eşit ve adil olduğunu vurgulayan yasaların kaleme alınmasından ziyade bu yasaları etkin bir şekilde uygulayan bir yargı ve yaptırım mekanizmasının hayata geçirilmesidir.⁶³ Bu amaçla geliştirilebilecek yaklaşımlardan bir tanesi yerel merkezli anlaşmazlıklar için çözüm mekanizmalarının geliştirilmesidir.

4.3.2.1.2 Sosyo-Ekonomik Alanda Yapılacak Düzenlemeler/iyileştirmeler:

a. Ekonomik Düzenlemeler:

Akademisyenler ve devlet adamları arasındaki ortak kanı, çatışmaya dönülmesine engel olmak için atılacak en önemli adımlardan birkaçı da ekonomik alanlarda yapılacak reformlarla çatışma öncesi ekonomik yapıya dönüşü tamamen engelleyecek ve yerine fiziksel alt ve üst yapının inşası, istihdam, sağlık ve eğitim alanında kamusal reformlar,

⁶¹ Baldwin, et al. a.g.e.

⁶² Anika S. Hansenand, Sharon Wiharta, “The Transition to a Just Order: Establishing Local Ownership after Conflict - A Policy Report”, **Folke Bernadotte Academy**, Sweden, 2007.

⁶³ Baldwin et al. a.g.e.

sosyal güvenceler, yasal ve denetimsel mekanizmaların güçlendirilmesi, özel sektörün güçlenmesine ön ayak olacak projeler, yeni pazarların geliştirilmesi ve bankacılık ve finansal sektörlerinde saflığı sağlayacak dönüşümlerden oluşturmaktadır.⁶⁴

Ekonomik göstergelerde yaşanacak iyileşmeler aynı zamanda normalleşmeye dönüldüğünün en açık göstergesi olacaktır. Ekonomik yatırımlar sadece istihdam için değil aynı zamanda normalleşmeye yardımcı olacak politikaları hayata geçirmek için de hükümetin ihtiyaç duyduğu vergi kaynaklarına ulaşılmasında destekleyici bir rol oynayacaktır. Sürecin başarılı bir şekilde devamlılık göstermesi uluslararası aktörlerin göstereceği desteğe de bağlıdır. Uluslararası destek finansal ve askeri yardımlar şeklinde olabileceği gibi vatandaşların haklarını güvence altına almada ve devletin otoritesini tesis etmede yardımcı olmak şeklinde de olabilir. Ancak her ülkenin eşit derecede veya aynı şekilde uluslararası desteğe ihtiyaç duymayacağıda belirtilmelidir. Devletin üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirme kapasitesine sahip olup olmaması normalleşmeye geçişte büyük bir etken olacaktır. Bir çok ülke iç çatışmanın verdiği yıkım, tahribat ve zaafiyet sonucu çatışmaların sonlandırılmış olmasına rağmen vatandaşlara eğitim, sağlık ve barınma gibi belli hizmetleri sağlayamaması toplumsal gerilimlere neden olmakta ve tekrar çatışma ortamına dönülmesi riskini arttırmaktadır.⁶⁵

b. Geçim Kaynaklarının Yaratılması ve Ekonomik İstihdamın Sağlanması:

Geçim kaynakları bir ev halinin kısa ve uzun vadede hayatını idame ettirebilmesi için ihtiyaç duyduğu kaynakları içermektedir.⁶⁶ Bilindiği gibi çatışma yaşayan ülkeler ve özellikle çatışmanın cephesi olan bölgelerde politik, kurumsal ve sosyal tahribatın yanı sıra ekonomik hayat çöküntüye uğramakta ve yaşamın ana arterlerini oluşturan geçim kaynakları yok olmakta veya sekteye ugramaktadır. Dolayısıyla ailelerin günlük

⁶⁴ Susan L. Woodward, 'Economic Priorities for Peace Implementation', **Policy Paper Series on Peace Implementation**, New York, International Peace Institute, 2002.

⁶⁵ Brown et al., a.g.e.

⁶⁶ Helen Young, and Abdal Monim Osman, "Challenges to Peace and Recovery in Darfur: Situation Analysis of the Ongoing Conflict and its Continuing Impact on Livelihoods", **Feinstein International Centre**, Medford, Massachusetts, Tufts University, 2006.

ihtiyaçlarını karşılayacak ve refaha kavuşmalarını sağlayacak plan ve projeler geliştirilmedikçe, şiddetin en son çare olduğu algısı silinmedikçe ve toplumdaki genç nüfusa istihdam sağlayacak mikro düzeyde programlar geliştirilmedikçe çatışmanın kalıcı bir şekilde sonlandırılması için geliştirilen politikaların başarı elde etme şansının çok düşük olacağı aşikardır. Geliştirilen programlar sadece çatışma bölgesinde kalmış insanların yanında, yerlerinden edilmiş ve aynı zamanda silahı bırakmış unsurların yapıcı bir şekilde topluma entegre etmek için kapsayıcı olacak şekilde geniş bir yelpazeyi içermesi gerektiği ifade edilmektedir.⁶⁷

c. Özel Sektörün Geliştirilmesi:

Bu amaçla geliştirilecek programlardan bir tanesi özel sektörün geliştirilmesi ve güçlendirilmesini hedef alabilir. Bray'a göre kalıcı ve istikarlı barışın tesisi güçlü bir özel sektörün yaratılması ile mümkün olacaktır. Ancak özel yatırımcılar kar yapmayı hedeflediğinden ve riskli yatırımlardan uzak durmayı tercih edeceklerinden, süregelen çatışmanın taşıdığı tüm risklerin bir sonucu olarak çatışma bölgelerinden uzak durmayı tercih ederler; bu da devlete özel sektörün güçlendirilmesinde öncü rol oynamada büyük sorumluluklar yükleyecektir. Bu çerçevede yatırımları cazip kılacak asayiş ve güvenliğin sağlanmasının yanında, küçük ve orta ölçekli işletmelere cazip kredi imkanları tanınabilmesi, ihracatın desteklenmesi ve insan kaynakları alanında yardım, vergi muafiyeti ve politik risklere karşı sigortalama sistemi gibi önlemlerle yerli ve yabancı girişimciler, ve hatta diasporalar, yatırıma teşvik edilebilir.⁶⁸

d. Sahiplenme ve Sivil Toplum Katılımı: Toplumsal Ahengin Oluşturulması:

Yeni bir toplumsal dokunun oluşturulması amacıyla toplumdaki algı ve alışkanlıkları ve çatışmanın taraflarının birbirlerine karşı tutum ve davranışlarını dönüştürmek amacıyla geliştirilecek yaklaşımlar çatışmanın son aşaması olan barışın güçlendirilmesi aşamasında gündeme gelirler. Ancak barışın inşası evresinde atılacak adımlarla barışın

⁶⁷ Patricia Justino, 'The Impact of Armed Civil Conflict on Household Welfare and Policy Responses', **The Institute of Development Studies Working Paper**, No. 384, Brighton, 2011.

⁶⁸ John Bray, "The Role of Private Sector Actors in Post-Conflict Recovery", **Conflict, Security and Development**, Vol. 9, No. 1, 2009, 1-26

güçlendirilmesi aşamasında atılacak adımların ve izlenecek politikaların temelleri oluşturulabilir. Bu çerçevede geliştirilecek yaklaşımlarla toplumun barış sürecine katılımı ve sürece sahip çıkması sağlanabilir. İç çatışmaları sonlandırmak sabrın yanında barışa sahip çıkacak ve onu benimseyecek kesimlerin olmasını gerektirir. Dışardan empoze edilmiş barış anlaşmalarının kalıcılığından söz etmek mümkün değildir.⁶⁹

4.3.3. Kalıcı Barışın Tesisi: Psiko-Siyasal Birlikteliği Sağlayacak İklim ve Dokunun Oluşturulması:

Çatışma çözümünün son aşamasını kalıcı barışın sağlanması için toplumsal entegrasyonun ve birlikteliğin ve karşılıklı güven ve sorumluluk esasına dayalı yeni bir toplumsal dokunun yaratılmasına yardımcı olacak adımların atılmasını gerektiren toplumsal uzlaşma aşaması oluşturmaktadır. Entegrasyonu sağlayacak bir ortamın yaratılması kurumlarda gerçekleştirilen dönüşümlerin algı, tutum ve davranışlarda hayat bulmasıyla mümkün olacaktır. Bu dönüşümün sağlanması toplumu, birlikteliğin ve “biz” olgusunun, “biz ve onlar” olgusuna kıyasla daha faydalı olacağına ikna etmekle mümkün olacaktır.

Reychler ve Langer'in “psiko-siyasal iklim” dediği kaynaştırıcı bir sosyal dokunun oluşturulabilmesi altı unsura bağlı olacaktır. Bu unsurlar ortak bir gelecek beklentisi, sosyal kapital diye tanımlanabilecek toplumsal itimadın geliştirilmesi, gerçek barışa ve uzlaşma, bireylerde can ve mal güvenliğinin güvence altına alındığı algısının yaratılması, ortak sadakatin geliştirilmesi ve psikolojik ve duygusal bariyerlerin aşılmasıdır.⁷⁰ Bu hedeflere ulaşılmasına yardımcı olacak en belirgin faktör, eğitime toplumsal entegrasyonun esas alındığı bir müfredat kazandırmaktır.⁷¹

⁶⁹ Thania Paffenholz, “Civil Society and Peacebuilding”, **The Centre on Conflict, Development and Peacebuilding Working Paper**, No. 4, Geneva, The Graduate Institute of International and Development Studies, 2009.

⁷⁰ Reychler and Langer, a.g.e.

⁷¹ Baldwin, et. al. a.g.e.

4.3.3.1. Ortak Bir Gelecek Beklentisi:

Ortak bir gelecek beklentisinin söz konusu olmadığı toplumlarda kalıcı bir barıştan söz etmek güç olacaktır. Umutsuzluk ve yenilgi duygusunun hakim olduğu ortamlardan yeni bir gelecek yaratma olasılığından söz etmek gerçekçi değildir.⁷²

4.3.3.2. Can ve Mal Güvenliği Algısının Pekiştirilmesi:

Birleştirici bir iklimin yaratılmasının ön şartlarından bir tanesi de bireylerin korku ve endişe taşımadan her türlü baskı ve şiddetten uzak bir ortamda yaşama haklarının sağlanmasıdır.

4.3.3.3. Barışma ve Uzlaşma (Reconciliation):

Toplumlararası gerginliklerin, kin ve nefretin hakim olduğu bir ortamda entegrasyondan bahsetmek gerçekçi olmayacaktır. Dolayısıyla entegrasyonun yakalanması, toplumlararası iletişim kanallarının geliştirilmesi, diyalogun sağlanması ve toplumlararası güvenin tesisini geliştirecek programların hayata geçirilmesi bu durumun oluşturulmasında oldukça önemlidir.

Hem akademisyenler hem de devlet adamları toplumsal barış ve entegrasyonun gerektirdiği toplumsal uzlaşmanın sağlanmasının zarurietini üzerinde hemfikir olmakla birlikte uzlaşmanın ne olduğu ve neleri gerektirdiği konusunda bir anlayış birliğine vardıklarından söz etmek mümkün değildir. Uzlaşmanın bazı tanımları adaletin sağlanması ve kurbanların geride kalan yakınları için acıları bir nebze de olsa dindirmeye yarayacak adaletin sağlanmasına ağırlık verirken, başka yaklaşımlar haklı-haksız veya suçlu-suçsuz ikiliklerine takılıp kalmak yerine diyalogu, helalleşmeyi ve bağışlanmayı, adalet ve doğruluğu ön plana çıkarmaktadır. Ancak uzlaşma için geliştirilen tüm yaklaşımların temelinde geçmişin acılarını dindirme yoluyla geçmişin geleceği olumsuz yönlendirmesine engel olma yatmaktadır.

⁷² Reychler and Langer, a.g.e.

Toplumsal uzlaşma ve barışmayı yakalamanın ütöpik bir arayıştan ibaret olduğu eleştirilerine karşın alternatif görüş uzlaşmayı, toplumlararası kin ve nefretin, düşmanlığın, güvensizlik ve yanlış algılamaların aşılabilmesi ve farklılıkları tölere edilebilmesine yardımcı olabilecek diyalog kanallarının açılması, diyalogun teşvik edilmesi ve toplumların birbirlerini tanınmasına yardımcı olacak pratik ve uygulamaya konulabilir hedefleri olan bir yaklaşım olarak görür.⁷³ Şiddet döngüsünü kırmanın ve toplumsal uzlaşmayı sağlamanın ancak düşmanın insanileştirilmesi, empatinin geliştirilmesi, acıların et ve kemikleştirilmesi ve bireysel algıların dönüştürülmesi ile mümkün olacağını vurgulanmaktadır. Amaç geçmişte algılarına şekil veren kendileri dışında inşa edilmiş bir tarih anlayışının yerine/aksine, bireysel etkileşim yoluyla birey merkezli tarihsel bir arka plan oluşturmaktır.

Barışın diğeri aşamalarında olduğu gibi uzlaşmanın bir süreçten ibaret olduğu göz önünde bulundurulmalı ve uzlaşmanın sağlanmasına yardımcı olacak eylem ve programlar hayata geçirilirken sırf uzlaşmanın yakalandığı kaygısı ile yaratılan göstermelik ve zorlamacı yaklaşımlardan kaçınılmalıdır.

4.3.3.4. Toplumsal Kapital/Sermaye, Toplumsal Ahenk ve Kapsayıcılık:

Çatışmanın ve özellikle de sonradan şiddete dönüşmesinin özünde toplumlararası ilişkileri düzenleyen norm, bağ ve değerlerde yozlaşma, tahribat ve bunların sonucu olarak toplumsal itimat ve ahengin yitirilmesi yatmaktadır. Bu tahribatın onarılması ve birleştirici bir toplumsal dokunun yaratılabilmesinin en önemli öğelerinden bir tanesi literatürde sosyal kapital veya sermaye olarak da nitelenen, toplumda karşılıklı güven ve itimat olgusu ve mütekabiliyet esasına dayalı işbirliğinin yeniden geliştirilmesidir.⁷⁴

⁷³ Luc Huyse, "The Process of Reconciliation", **Reconciliation after Violent Conflict**, Eds. David Bloomfield, Teresa Barnes, Luc Huyse, Stocholm, Institute for Democracy and Electoral Assistance, 2003, 19-33.

⁷⁴ Reychler and Langer, a.g.e.

Sosyal kapital bir toplumdaki bireylerin statü, nitelik, tecrübe ve kazanımları dikkate alınmaksızın bireylerin birbirine karşı taşıdıkları sorumluluk duygusu ve bu sorumlulukların yerine getirilmesinde herhangi bir endişe taşımadan karşılıklı itimada sahip olmasıdır. Karşılıklı itimadın bulunduğu durumlarda kişiler arasında aldatılma endişesi ve bu olasılığa karşı korunma ihtiyacı bulunmaz. Tam aksine bireyler aynı toplumun bir ferdi olmalarının gereği birbirlerinin menfaatlerini ve refahını koruma güdüsü ile hareket ederler.

Aralarında çatışma yaşanan toplumların çatışmanın sona ermesiyle ilişkilerin otomatikman yeniden canlanmasını beklemek rasyonel bir yaklaşım olmayacaktır. Toplumdaki doku bozukluğunu onarmak, yitirilen ahengi yakalamak ve karşılıklı itimadı canlandırabilmek için toplumun farklı cinsler, etnik ve dinsel, kültürel ve bölgesel gruplar arasındaki farklılıkların diyalog yoluyla anlaşılması ve benimsenmesine yardımcı olacak toplum eksenli yapıların ve toplumsal sosyalizasyon projelerinin oluşturulması gerekecektir.⁷⁵ Örneğin farklı kesimlerin işsizlik, çevre, eğitim ve sosyal hayatı ilgilendiren birçok yerel projede biraraya getirilerek birlikte çalıştırılması bu toplulukların birbirlerine karşı geliştirdikleri bariyer ve husumetlerin ortadan kaldırılmasına yardımcı olabilir.⁷⁶

Toplumsal sosyalizasyon ve bununla hedeflenen barış ve ahengin yeniden tesisi için geliştirilen projelerin planlama, karar alma ve uygulama safhalarında sivil toplum örgütleri ile işbirliğine gidilerek sivil alanın yaratılması ve genişletilmesi sağlanabilir. Toplumsal algıların yeniden yapılanmasının bu tür oluşumlar üzerinden sağlanması; devletin, toplumun öncülüğüne oynayan kesimleri önemseydiği ve ihtiyaç duyduğu algısı

⁷⁵ Nat J. Colletta, Michelle L. Cullen, **The Nexus between Violent Conflict, Social Capital and Social Cohesion: Case Studies from Cambodia and Rwanda**, Washington, D.C, World Bank, 2000

⁷⁶ Benjamin J. Broome, "Building Relational Empathy Through an Interactive Design Process", **Handbook of Conflict Analysis and Resolution**, Eds., Dennis J. D. Sandole, Sean Byrne, Ingrid Sandole-Staroste, and Jessica Senehi, Oxon and New York, Routledge, 2009, 185-200.

yaratarak toplum ve devlet arasındaki ilişkinin pozitif bir düzleme çekilmesine yardımcı olabilir.⁷⁷

Sivil toplum kuruluşlarının yanı sıra, dini liderlerle de işbirliği yapılabilir. Dini liderler, inançlararsı diyalogun geliştirilmesi, müzakere ve uzlaşmanın sağlanması, yapıcı dinsel eğitimin verilmesi ve yasanın şiddetin duygusal ve manevi tahribatının üstesinden gelenebilmesine vesile olabileceğine dair çok yönlü yapıcı bir rol oynayabilirler.⁷⁸

Diaspora, barışın yerleşmesinde rol oynayabilecek önemli diğer bir kesim olarak görülebilir. Diaspora, barışa ekonomik, sosyal ve politik olmak üzere bir çok şekilde katkıda bulunabilir. Ekonomik olarak çatışmanın merkezinde yer alan soydaşlarına maddi destek sağlamanın yanında girişecekleri yatırımlarla işsizlikle mücadele ve yerel ekonominin yeniden canlandırılmasına katkı sunabilirler. Politik olarak barış sürecine etkin bir şekilde dahil edilerek sürecin işlenmesine yardımcı olmaları sağlanabilir. Bunun yanında, barışın sağlanması için gerekli olan projelerin hayata geçirilmesinde diasporanın maddi desteğinin yanı sıra bilgi birikimi ve nitelikli insan gücünden de faydalanılabilir.⁷⁹ Bu katkıların hiçbirinin sağlanamadığı durumlarda bile diasporanın barışa karşı olan kesimleri olabileceği göz önünde bulundurularak bu kesimlerin barışın elde edilmesini olumsuz etkileyecek tutum ve davranışlar sergilemelerinin önüne geçilmelidir.

⁷⁷ World Bank, “Community-Driven Development (CDD) in the Context of Conflict-Affected Countries: Challenges and Opportunities”, **Social Development Department, Environmentally and Socially Sustainable Development Network**, Washington, DC, World Bank, 2009.

⁷⁸ Tsjeard Bouta, S. Ayse Kadayifci-Orellana, Mohammed Abu-Nimer, “Faith Based Peace Building: Mapping and Analysis of Christian, Muslim and Multi-Faith Actors”, **Clingendael - Netherlands Institute of International Relations**, The Hague, 2005.

⁷⁹ Feargal Cochrane, “Civil Society beyond the State: The Impact of Diaspora Communities on Peace Building”, **Global Media Journal: Mediterranean Edition**, Vol. 2, No. 2, 2007, 19-29.

4.3.3.5. Ortak Sadakatin Geliştirilmesi:

Farklı kutsalları olan ve bu kutsalların farklı odaklara sadakat gerektirdiği toplumlarda birleştirici bir ortamın gelişimini beklemek çok da sağlıklı olmayacaktır. Birleştirici bir dokunun oluşması toplumun farklı kesimlerinde en azami düzeyde çok boyutlu bir sadakat mekanizması geliştirmesiyle mümkün olacaktır.⁸⁰

4.3.3.6. Psikolojik ve Duygusal Bariyerlerin Aşılması:

Birleştirici bir ortamın oluşmasını sekteye uğrattak engellerden bir tanesi de toplumsal duygular, algılar, önyargılar, beklentiler, değerler ve tercihlerden de kaynaklanan zihinsel ve psikolojik engellemelerdir. Bu türden zihinsel engellemeler, algılarda ve değerlendirmelerde yanılığlara yol açacaktır. Dolayısıyla yapılması gereken bu türden olumsuzlukların önüne geçecek mekanizmaların geliştirilmesidir.⁸¹

4.3.3.7. Eğitim Sistemi ve Barış Eğitimi:

Aile, bireylerinin sahip olduğu toplumlararası algının oluşmasının ilk adresi olmakla birlikte bireylerin geçirdikleri eğitim ve eğitim sisteminin muhtevası çatışmanın yaşanıp yaşanmamasının yanında çatışma ortamından uzlaşmacı bir ortama geçilebilmesinde de büyük bir etkiye sahip olduğu araştırmalarla tesbit edilmiştir. Dolayısıyla, eğitim müfredatı algı ve tutumların dönüştürülmesi için etkin bir şekilde kullanılabilir. Bunun gerçekleştirilmesi barışçıl amaçlı bir eğitim sisteminin hedeflenmesi ile mümkün olacaktır. Kin, nefret ve husumetin, ötekileştirmenin, korku, güvensizlik öğelerinin baskın olduğu, acıların yarıştırıldığı ve bu öğelerin ezberletilerek aşılandığı eğitim sistemi tamamen geçmişte bırakılmalıdır. Bunun yerine kültürlerarası farklılıkların saygı duyulması gereken zenginlikler olduğu, kimliğin araçsal ve çok boyutlu bir kavram olduğu bilincinin aşılandığı, olaylara düşman olarak tanımlanan kitlelerin gözünden bakabilecek empatik ve sorgulayıcı bir eğitim müfredatı ve metodu geliştirilmelidir.

⁸⁰ Reychler and Langer, a.g.e.

⁸¹ Reychler and Langer, a.g.e.

Sonuç

Buradaki kavramsal düzeyde geliştirilen çatışma önlenmesi, yönetimi ve çözümü her ne kadar zamanlama ve çatışmanın ihtivasına göre çatışmanın farklı aşamalarına uygulanması gereken yöntem ve yaklaşımlar olarak sunulmuş olsa da, bu yöntemlerin hepsinin hedefinde çatışmanın temelindeki anlaşmazlıkları kontrol altına alma ve bu anlaşmazlıkları çözüme kavuşturma yatmaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında çatışma çözümlemesinin özünde tüm çatışmaların çözülebilir olduğu anlayışı bulunmaktadır. Ancak bu yaklaşım ütöpik ya da idealist bir anlayışın ürünü olmaktan ziyade çatışmanın neden olduğu yıkım ve acının doğal bir sonucudur. Çatışmanın tarafları eninde sonunda kendilerini şiddetin uğruna savaşa giriştiklerinde gelecek umudunu yok ettiklerinin farkında kalacakları şartlar içinde bulucaktırlar. Bu farkındalaşmanın başlaması tarafların barışçıl bir çözüm için tüm alternatif yolları denenenip denenmediğini sorgulamasına yol açacaktır. Çatışmaların çözülebilirliği rasyonelitenin gereği olan bu farkındalaşmaya bağlıdır.

Ancak tüm çatışmaların çözülebilirliği çatışmaların kolay çözülebileceği anlamına gelmez. Anlaşmazlıkların barışla sonuçlandırılması, iyi niyet, cesaret ve iradenin yanında bilgi ve beceriyi gerektirir. Bu da çatışan tarafların sorunun ne olduğu, neden olduğu tahribatlar, karşılıklı beklentiler, farklı beklentilerin sonucu olan pozisyon farklılıklarını uzlaştırılabilirliği, bunun sağlanmasına zemin teşkil edecek stratejiler, uzlaşmanın önündeki potansiyel engeller, bu engellerin aşılmasına yardımcı olacak tedbirlerden oluşurken, ve bunların ötesinde temelde yatan husus etkin bir lider kadrosunun varlığıdır. Özetle ifade etmek gerekirse tarafların üzerinde anlayış birliğine vardığı bir hedefin olması gerekmektedir. Ulaşılmak istenen hedefin ne olduğu ve üzerinde anlayış birliği olmaksızın uzlaşma ve barıştan söz etmek güçleşecektir.

Kaynakça

- Akyeşilmen, Nezir, “Çatışma Yönetimi: Kavramsal Bir Analiz”, *Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi*, Ed. Nezir Akyeşilmen, Ankara, ODTÜ Yayınclık, 2012.
- Bailey, Sarah, ve Sara Pavanello, *Untangling Early Recovery*, Humanitarian Policy Group Briefing Paper, No. 38, London, Overseas Development Institute, 2009.
- Baldwin, Clive, Chris Chapman, ve Zoe Gray, *Minority Rights: The Key to Conflict Prevention*, London, Minority Rights Group International, 2007.
- Bouta, Tsjeard, S. Ayse Kadayifci-Orellana, ve Mohammed Abu-Nimer, “Faith Based Peace Building: Mapping and Analysis of Christian, Muslim and Multi-Faith Actors”, *Clingendael - Netherlands Institute of International Relations*, The Hague, 2005.
- Bray, John, “The Role of Private Sector Actors in Post-Conflict Recovery”, *Conflict, Security and Development*, Vol. 9, No. 1, 2009: 1-26.
- Broome, Benjamin J., “Building Relational Empathy Through an Interactive Design Process”, *Handbook of Conflict Analysis and Resolution*, Eds., Dennis J. D. Sandole, Sean Byrne, Ingrid Sandole-Staroste, and Jessica Senehi, Oxon and New York, Routledge, 2009: 185-200.
- Brown, Graham, Arnim Langer, ve Frances Stewart, ‘A Typology of Post-Conflict Environments: An Overview’, *Centre for Research on Inequality, Human Security and Ethnicity (CRISE) Oxford University*, Oxford. 2008.
- Pearson Peace Keeping Center, “Early Warning and Early Response Handbook”, *Conflict Prevention and Post-Conflict Reconstruction Network*, 2009.
- Cluster Working Group on Early Recovery (CWGER), *Guidance Note on Early Recovery*, Geneva, United Nations Development Programme (UNDP), 2008.
- Cochrane, Feargal, “Civil Society beyond the State: The Impact of Diaspora Communities on Peace Building”, *Global Media Journal: Mediterranean Edition*, Vol. 2, No. 2, 2007: 19-29.
- Colletta, Nat J., ve Michelle L. Cullen, *The Nexus between Violent Conflict, Social Capital and Social Cohesion: Case Studies from Cambodia and Rwanda*, Washington, D.C, World Bank, 2000.
- Collier, Paul ve Anke Hoeffler, *Greed and Grievance in Civil War*, Washington, DC, World Bank, 2000.

Dan Smith, “Trends and Causes of Armed Conflict”, *Berghof Handbook for Conflict Transformation*, Berghof Research Centre for Constructive Conflict Management, Berlin, 2004: 111-127.

Edward N. Muller, “Income Inequality, Regime Repressiveness, and Political Violence”, *American Sociological Review*, Vol. 50, No. 1, 1985: 47-61.

F. Homer-Dixon, Thomas, “Environmental Scarcities and Violent Conflict: Evidence from Cases”, *International Security*, Vol. 19, No. 1, 1994: 5-40.

Galtung, Johan, *Conflict Transformation by Peaceful Means (The Transcend Method), Participants' and Trainers' Manual*, Geneva, United Nations Disaster Management Training Programme (UNDMTP), 2000.

Galtung, Johan, *Transcend and Transform*, London, PlutoPress, 2004.

Gurr, Ted, *Why Men Rebel?* Princeton, NJ, New Jersey Press, 1970.

Hansenand, Anika S., Sharon Wiharta, “The Transition to a Just Order: Establishing Local Ownership after Conflict - A Policy Report”, *Folke Bernadotte Academy*, Sweden, 2007.

Huyse, Luc “The Process of Reconciliation”, *Reconciliation after Violent Conflict*, Eds. David Bloomfield, Teresa Barnes, Luc Huyse, Stocholm, Institute for Democracy and Electoral Assistance, 2003, 19-3.

Justino, Patricia, ‘The Impact of Armed Civil Conflict on Household Welfare and Policy Responses’, *The Institute of Development Studies Working Paper*, No. 384, Brighton, 2011.

Lund, Michael S., “Conflict Prevention: Theory in Pursuit of Policy and Practice”, *The Sage Handbook of Conflict Resolution*, Ed. Jacob Bercovitch, Victor Kremenyuk, and I. William Zartman, London, SAGE, 2009: 287-308.

Mansfield, Edwards D., Jack Snyder, “Democratic Transitions, Institutional Strength and War”, *International Organization*, Vol. 56, No. 2, 1996: 297-337.

McAdam, Doug, John D. McCarthy ve Mayer N. Zald, “Introduction: Opportunities, Mobilizing Structures, and Framing Processes – Toward A Synthetic Comparative Perspective on Social Movements”, *Comparative Perspectives on Social Movements: Political Opportunities Mobilizing structures and Cultural Framings*, Eds. Doug McAdam, John D. McCarthy, ve Mayer N. Zald, Cambridge, UK, Cambridge University Press, 1996.

Mirimanova, Natalia, *Mediation and Dialogue: Official and Unofficial Strands, Case Study: Lessons from South Caucasus*, London, Initiative for Peacebuilding Cluster, International Alert, 2009.

Moore, Will H., ve Keith Jagers, “Deprivation, Mobilization, and the State: A Synthetic Model of Rebellion”, *Journal of Developing Societies*, Vol. 6, No. 1, 1990: 17-36.

Nyheim, David, *Preventing Violence, War and State Collapse: The Future of Conflict Early Warning and Response*, Paris, Organisation for Economic Cooperation and Development, Paris, 2009.

Paffenholz, Thania, “Civil Society and Peacebuilding”, *The Centre on Conflict, Development and Peacebuilding Working Paper*, No. 4, Geneva, The Graduate Institute of International and Development Studies, 2009.

Philp, Mark, “Peacebuilding and Corruption”, *International Peacekeeping*, Vol. 15, No. 3, 2008: 310-327.

Pruitt, Betty, ve Philip Thomas, *Democratic Dialogue: A Handbook for Practitioners*, Washington, DC, General Secretariat of the Organization of American States, 2007.

Reychler, Luc ve Langer Arnim, “Researching Peace Building Architecture”, *Cahiers Internationales Betrekkingen En Vredesonderzoek*, Vol. 75, No. 24, 2006.

Reynolds, Andrew, “Electoral Systems and the Protection and Participation of Minorities”, *Minority Rights Group International*, London, 2006.

Schock, Kurt, “A Conjunctural Model of Political Conflict: The Impact of Political Opportunities on the Relationship between Economic Inequality and Violent Political Conflict”, *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 40, No. 1, 1996: 98-133.

Sen, Amartya. “Violence, Identity and Poverty”, *Journal of Peace Research*, Vol. 45, 2008: 5-15.

Stedman, Stephen, “Spoiler Problems in Peace Processes,” *International Security*, Vol. 22, No. 2, 1997: 5-53.

Stewart, Frances, “Policies Towards Horizontal Inequalities in Post-Conflict Reconstruction”, *Centre for Research on Inequality, Human Security and Ethnicity (CRISE)*, Oxford, Queen Elizabeth House, 2006.

Stott, Noel, *Negotiating in Practice what is Non-Negotiable in Principle: Development Policy and Armed Non-State Actors*, Discussion Paper, No. 8, German Development Institute (DIE), Bonn, 2007.

Swanströmand, Niklas L.P. ve Mikael S. Weissmann, “Conflict, Conflict Prevention and Conflict Management and Beyond: A Conceptual Exploration”, *Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Programme*, Washington, DC and Nacka, Sweden, 2005.

Toros, “Harmonie, ‘We Don’t Negotiate with Terrorists!’: Legitimacy and Complexity in Terrorist Conflicts”, *Security Dialogue*, Vol. 39, No. 4: 407-426.

Wallensteen, Peter, *Understanding Conflict Resolution: War, Peace and the Global System*, London, Saga, 2002.

Woodward, Susan L., ‘Economic Priorities for Peace Implementation’, *Policy Paper Series on Peace Implementation*, New York, International Peace Institute, 2002.

World Bank, “Community-Driven Development (CDD) in the Context of Conflict-Affected Countries: Challenges and Opportunities”, *Social Development Department, Environmentally and Socially Sustainable Development Network*, Washington, DC, World Bank, 2009.

Young, Helen ve Abdal Monim Osman, “Challenges to Peace and Recovery in Darfur: Situation Analysis of the Ongoing Conflict and its Continuing Impact on Livelihoods”, *Feinstein International Centre*, Medford, Massachusetts, Tufts University, 2006.

Zartman ,William, “Preventing Deadly Conflict”, *Security Dialogue*, Vol. 32, No. 2, 2001: 137-154.

Zartman, William, “The Timing of Peace Initiatives: Hurting Stalemates and Ripe Moments”, *The Global Review of Ethnopolitics*, Vol. 1, No. 1, 2001: 8-18.